İCTİHAD

İbn'i Teymiyye

Yayınlayan

Tevhid Sayfasıı

İCTİHAD

ÖNSÖZ

Hamd Allah'a mahsustur. O'na hamdeder, O'ndan yar-dım ister ve O'nun affına mazhar olacağımızı boynu eğik olarak umarız!

Şahsi kusurlarımızın ortaya çıkardığı kötülüklerden, iyi niyetle ve samimiyetle yapmaya çalıştığımız uygun işlerin heba olmasından da O'na sığınırız!

Allah kim için hidayet dilemişse, onu saptıracak bir güç yoktur; O kimden de hidayetini esirgemişse, böyle birine hi-dayet vermek kimsenin elinde değildir.

Kesinlikle şahitlik ederim ki, Allah'tan başka Mabud (itaat edilen) yok; O itaat vasfında

kendisine ortak kabul et-mez, kendisinden başkasına itaat edilmeyi kesinlikle meneder.

Yine şahitlik ederim ki, Muhammed (s.a.v.) O'nun önce kulu, sonra da Nebi ve Rasulü'dür.

Sözlerimize böylece başladıktan sonra, ey müslümanlar! Bilmiş olun ki, Allah kendi kitabı Kur'an-ı Kerim'de beyan ettiği biçimde kulluk istemektedir bizden...

Allah Rasulü'nün sahih hadislerinde gelen tarzda kulluk yapmakla emrolunmuşuzdur. Kitap ve sünnetten çıkan hü-kümlerle Allah'a kulluk yapmakla mükellefiz. Bütün ahkam-ların bilinmesine imkan bulunmadığı için Allah insanlara as-habı kiramdan, tabiinden ve onlardan sonra gelen tebai ta-biinden birtakım alimleri büyük bir nimet olarak ihsan etmiş-tir. O alimler Allah'ın dininde derinleştikçe derinleşmişler, Allah kitabından ve Rasul sünnetinden gelen naslara daldık-ça dalmışlar; halk için o naslardaki hükümleri açıklamışlar,

belirtmişlerdir. Onların sözlerinin birbirleriyle çelişmesi, ay-nı meselede değişik fetvalar vermeleri tabii ve doğal bir ha-disedir. Bu tabii ve doğal sonucun sebepleri terceme et-mek istediğimiz bu risalede belirtilmiştir.

Ne o alimler ve ne de halk, Allah Rasulü'nün diliyle kuşakların en hayırlısı sayılmış olan ilk kuşakta, bu ihtilaf-lar da, birisinin öbürüne hücum etmesini veya herhangi bi-risine taan etmesini gerektiren, veya mubah kılan herhangi bir sebep görmezlerdi. Ancak her müslüman deliliyle birlik-te gördüğü bir fetvaya yapışır, onunla amel ederdi. Diğer fet-valar için, "Niçin bunlar ayrıdır, niçin ihtilaf olunmuştur?" sorusunu sorarak, diğer müçtehitlere hücum etmez yahut ta-an edilmesine sebep olmazlardı. Delili bilmeyan bir insan, ilminden ve takvasından emin olduğu bir insanı kendine reh-ber edinir, fetva ister, onun sözüne sarılır, onun fetvasma uy-gun bir biçimde amel ederdi. Birinci kuşaktan sonra, bazı gö-rüşlere taassup gösteren kimseler meydana çıktı. Bazı

görüş-leri şiddetle savundular bunlar. Görüşlerin sahiplerine, sev-gi sıfatlarından, kemal niteliklerinden, hiç gereği olmayan derecede payeler verdiler. O fetva sahiplerinin fazilet ve ilim-lerini benimsemekte ifrat ettiler. Kendi inandıkları o fetva sahiplerinin adına, fetvaları çelişenleri de yerdiler. Öyle bir yermek ki, Allah o seçkin kimseleri bütün yermelerden uzak tutmuştur.

Bu taassuptan doğan fikir çarpışması, dinin düşmanları-na bir fırsat kapısını açmış oldu. Piyasada dolaşan veya perde arkasına saklanmış düşmanlar, bu ihtilafları körüklediler ve ihtilafın birini binlere çıkardılar, yani öyle göster-diler.

İşte bu durum ümmeti çeşitli fırka, grup ve mezheplere ayırdı. Çekişme ve tartışma çoğaldı ve o oranda amel ve ha-reket azaldı. Vaktiyle bizden korkanlar, böyle bir boşluktan faydalanarak bizi yutma ümidine girdiler. Bizim kendi ara-mızda çekişmemizin doğurduğu zaaf

yüzünden, İslam ülke-leri uzun asırlar Haçlıların işgallerine ve tecavüzlerine ma-ruz kaldı.

Sadece Haçlıların değil, sonradan düzaafları yüzündenbaşka kavimlerin ve bilhassa da Tatarların hücumlarına maruz kaldılar.

İslam düşmanlarıyla birlikte, bu değişik fetvalara bağlı grupların bir kısmı da İslam aleyhinde çalışmış oldular böylece. Hatta bu mutaasıp taraftarların Ümmet-i Muham-med'e gösterdikleri şiddet, Haçlı Ordularından daha ileri de-recede idi.

İlmiyle yaşantısı bir olan samimi ve akıllı alimler tehli-keyi hemen sezdiler ve yerinde ve zamanında bütün güçle-riyle dağılmış, karmakarışık olmuş dini meseleleri toparla-mak ve halkı bir sağlam kurallar içine sokmak istediler. Öyle sağlam prensipler, öyle temel kaideler ki, hemen bü-tün müslümanlar bunlara inanıyor ve güveniyordu.

Bu sağlam prensipler, temel kurallar, bağlanılacak iman umdeleri, hiç şüphe yok ki, Allah Kitabı Kur'an'da belirti-len emir ve yasaklardır.

Herkes bilir ki, müslümanlar bu sağlam köke döndükle-ri zaman, mutlaka birleşirler, aralarında hiçbir ihtilaf kalmaz. Kur'an'a sarıldıkça, müslümanlar arasına girmiş kin ve in-tikam duyguları silinip gider. Haset ve karışıklık, yerini sevgi ve beraberliğe terkeder.

Şayet bu sağlam ipe tekrar sarılındığı zaman, İslam düş-manlarının ve gafillerin İslam dinine nifak sokacak imkan-ları kalmaz. Onların girecekleri ve beraberliği bozacakları hiçbir gedik bile bulunmaz Kur'an'a sarıldıkça. Bu konuda ilk uyananlardan ve en büyüklerinden birisi de, Şeyhülislam, büyük alim Takiyüd'din İbni Teymiyye'dir. Bu büyük alim Hicretin yedinci yüzyılının ortalarında İslam ümmetinin dinini tecdide, bozulmuş olan kafaları

düzeltmeye soyundu. İslam itikadına sokulmuş hurafelerle, Yunan ve putperest-lik felsefelerle amansız bir savaşa girdi. Bir başka deyimle, Yunan felsefesi ile İslami birbirinden ayırmaya çalıştı. Çün-kü o zamana kadar bu iki ayrı kültür ve medeniyet bazı ellerce birleştirilmişti.

Bu çalışmayı elbette ki, önce kitapla yerine getirdi. Sa-yısız eser yazarak mücadelesini yürüttü. Yazdığı bütün ki-taplarında İslam itikadına sokulmuş bütün hurafe ve yanlış-ları ayıklayıp ortaya koydu ve İslam dinini Allah'ın Kitabı'n-da belirttiği saf biçimine dünüştürdü. İslam dinine sonradan sokulan bütün çarpık düşünceleri ayıklayıp attı ve di-ni Kur'an ve sünnetin berrak kaidelerine oturttu.

O bozuk itikatlar ki, İslam dinini Yunan felsefesiyle ka-rıştırıyordu. İşte o bunları birer birer ortaya çıkardı ve her bir itikadı asli hüviyetine çevirdi.

İslam'a İslam dışı umdeler sokan münafık ve müfsitle-rin bütün çirkinliklerini gözler önüne serdi. Söyledikleri ve yaptıkları kötülükleri birer birer ele alarak cerh etti. İs-lam görüntüsü altında yaptıkları işlerin fasit olduğunu, yol-larının çıkmaz bir yol olduğunu ispatladı.

O mücadelesini sadece kalemle ve kelamla yapmakla da kalmadı; kılıcına sarılarak İslam yurdunu istila etmekte, ezip geçmekte olan Tatar Ordularına karşı bizzat savaştı cep-helerde. Onun komutası altında olan birliklerin üstün savaş-ma gücüyle, Dimeşk (Şam) kenti Tatar'lardan geri alındı.

Mısır ve Şam Ordularının durduramadıkları Tatar Ordu-su, ilk defa onun komutası altındaki birlikler tarafından mağlubiyete uğramıştı. Yani, o sadece bir alim değil, tıpkı rasul zamanı Müslümanları gibi aynı zamanda üstün bir komutandı.

Şadhad Meydan Savaşında, onun teşvik ettiği ve mane-vi destek verdiği İslam Ordusu Tatarları mağlup etmişti.

Eser yazmanın ve savaşmanın yanında, sözle de "Emr-i bil Maruf ve Nehyi Anil Münker" görevini bütün şiddetiy-le yerine getirmeye de çalıştı.

Her müstebit diktatörün karşısına çıkarak mücadele verdi.

Kur' an ve Sünnet etrafında toplama çalışması yaptığınıispatlayan en belirgin delillerden biri, şimdi elinizde bulu-nan ve konusunda tek olarak kabul edilen eseridir.

Büyük alim, elinizdeki kitapta, Allah Rasulu'nün ilim-de varisi olan büyüklerin takip edilmesi, onlara tabii olun-ması gereğini bütün açıklığı ile ortaya koyuyor. İslam dini-ni büyük bir gayretle temsil etmeye çalışan büyük alimlerin,

baş tacı edilmesi gereğini bu küçük kitapta vurguluyor.

Dört büyük imamın, ayrı ayrı olarak görünen hiçbir fet-vasının, Allah Rasulu'nün Sünnetiyle çatışmaz olduğunu apaçık bir biçimde bu eserde ortaya koyuyor. Ortaya koy-duğu bir büyük gerçek, hiçbir müslümamn, burada konu edi-len dört büyük imama hiçbir şekilde taan etmeye, yahut da şanlarını küçültmeye haklan yoktur. O büyüklerin hepsi de, "Allah Rasul'ünden gelen dini, eksiksiz bir biçimde or-taya koymuştur" tezini savunuyor.

Gene, bu büyük müçtehit imamların sözlerinin veya fet-valarının, Allah Rasulu'nün söz ve fiilinden üstün tutulama-yacağını da bu kitapta açıklıyor.

Bir müçtehid imamın fetvasının, hadislerle uyuşmama-sı halinde, böyle bir durumun nereden çıkabileceğini uzun uzun anlatıp açıklamaya çalışıyor bu kitapta. Böyle bir ha-le

düşmüş müçtehit imamlar için, mazeret beyan edip, on-ları kötü niyetli insanların taarruzlarından korumaya çalışı-yor.

Fakat "İmam için özür olacak şeyler, onu taklid edenler için özür olamaz" tezini de savunuyor. Zira, bir imamın içtihadından sonra o içtihadın yanlışlığı ortaya konulabilir. Hele hele konulmuşsa, hak açık olarak gösterilmişse, hala imamı yanlışında veyahut hatasında takip etmenin bir özrü olamayacağı gerçeğini de bütün çıplaklığı ile gene bu eser-de ortaya koyuyor.

Mukallid ümmilerin durumunu da böylece beyan etmiş oluyor kitabında. "Bir ümminin mezhebi, fetva istediği

kimsenin mezhebidir" Ölçüsünü vurgulamaktadır bu kitap-ta. Bir ümminin, yahut halk tabakasından bir kimsenin, bir mezhebi taklid yoluyla benimsemenin gerekli olduğunu da savunuyor o.

Elbette ki, bütün bunlar tevhid yolunu kendiliğinden bulamayan sade ümmet içindir.

İlimden birazcık da olsa nasibi olan bir kimsenin ise, il-miyle amel etmesi gerekmektedir.

Bir kimsenin (durumu ne olursa olsun, sebepler neler olursa olsun) bir başka kimseye taassub derecesinde bağlan-masının ve bağlandığı kimsenin her sözünü mutlak ölçü olarak kabul etmesinin bir mazereti olamaz inancını ifade ediyor.

Şeyhülislam'm bu risalesi, onun ilminin yüksekliğine, takvasının yüceliğine delalet etmektedir. Evet bu kitap gös-teriyor ki, bu imam, mutlak anlamda büyük bir fakihve yüzde yüz bir muttakidir.

Bu rîsile bu büyük müctehit imamı ve Kur'an ve Sünnet'e dayalı dine davet eden diğer bütün

imamları da tanı-tıyor. Ve Kur'an ve Sünnet'e davet edenler için, "Bunlar dört mezhebin düşmanlarıdır" diyen cahillere de cevaptır eliniz-deki risale.

Bu büyük imamla, onun yolunda olanları, dört imama düşman göstermek, halkım onlardan soğumalarına, sözleri-ne itibar etmemelerine sebep olmuştur. Onun için de bu bir taktiktir, haksız ve ilim dışı bir usuldür. Sahiplerini müfte-ri yapar ve vebal altında bırakır.

İşte elinizdeki risale, müslümanlar bir büyük yanlıştan kurtarıyor. Bu büyük İmamın ve onun takipçilerinin hakkın-da yapılmış ve yapılmakta olan iftiraları gözler önüne seri-yor.

Çünkü, herkes bu kitapta görecektir ki, İmam İbni Tey-miye dört büyük imamın bütün haklarına saygılıdır. Onlara uzanacak dillerin de baş düşmanıdır.

Bu risale, Hindistan'da, Mısır'da ve diğer İslam (!) ülke-lerinde defalarca basılmış ve müslümanların istifadelerine sunulmuştur. Fakat her baskı kısa bir sürede bitti. Onun için biz tekrar basmaya ve neşretmeye karar verdik.

Sadece zaruret gereği bazı dipnotlar ve açıklamalar ila-ve ettik.

Son sözümüz, bütün alemlerin Rabbi olan yüce Allah'a teslimiyettir.

O'nu imdadımıza çağırmaktır.

BEYRUT CEMADİYES SANİYENİN BAŞI 1392 El-Mekteb'ül-İslam-i, Züheyir Çavis.

GİRİŞ

Rahman Ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

Nimetlerine karşılık Allah'a hamd ederim. Arzında ve se-masında eş ve ortağı olmayan Allah'tan başka ibadete layık ilah olmadığına ve Rasulullah'ın (s.a.v.) O'nun kulu, elçi-si ve peygamberlerin sonu bulunduğuna şahadet ederim. (Allah (c.c.) kıyamete kadar devamlı olarak ona, aline ve as-habına salat ve selamda bulunsun.)

Müslümanlar üzerine, Allah ve Rasulü'nü sevip onlarla dost olduktan sonra Kur'an-ı Kerim'in ifade buyurduğu gi-bi diğer müminleri ve bilhassa alimleri sevmek ve onlarla dost olmak vaciptir. Bu alimler peygamberlerin varisidir. Al-laı. (c.c.) onları yıldızlar gibi yaratmıştır. Onlara uyulduğu takdirde, karanlık denizlerde ve karalarda doğru yola ulaşı-lır. Bütün müslümanlar bu alimlerin ehliyet ve hidayet üze-re bulunduklarını ittifakla kabul etmişlerdir. Zira Rasulul-lah'ın (s.a.v.)

gönderilmesinden önce bütün ümmetlerin en şerlileri, alimleri olmuştur. Bundan müslümanlar müstesna-dır. Çünkü bunların alimleri en hayırlılarıdır. Rasulullah'ın (s.a.v.) ümmetine bıraktığı halifelerdir. O'nun ölen sünne-tini dirilten kişilerdir. Kitap onlarla ayakta durmuş, onlar ki-tapla, kitap onlardan sözetmiş, onlar da kitaptan.

Bilinmelidir ki, bütün ümmet tarafından kabul edilmiş imamlardan hiçbiri kasten Rasulullah'ın (s.a.v.) küçük ve-ya büyük bir sünnetine aykırı hareket etmez. Çünkü onlar ke-sinlikle Rasurullah'a (s.a.v.) uymanın gerekli olduğuna, bunun dışmda'hemen herkesin sözünün alınır da terk edilir de olabileceğine ittifak etmişlerdir.

Şu halde bu imam (müçtehid)lerden birinin sahih hadi-se aykırı bir sözü bulunursa, o hadisi terketme hususunda mutlaka geçerli bir mazereti olması gerekir. Bütün bu mazeretleri üç kısımda toplamak roijmkündür.

1- Rasulullah'm (s.a.v.) o sözü söylediğine inanmama-sı,

2- Bu sözle anlatılan meseleyi kastetmiş olduğuna inan-maması.

3- Bu hükmün neshedilmiş (yürürlükten kaldırılmış) ol-masına inanması,

Bu üç kısımdan da bir çok mazeret sebepleri doğmakta-dır.

Birinci Sebep:

Hadis-i Şerifin müctehide kadar ulaşmamış olmasıdır. Hadis kendisine ulaşmamış olan müctehid ise, onun gereği-ni bilmekle yükümlü değildir. Böylece hadis kendisine ulaş-mamış olunca, onunla ilgili konuda ya bir ayetin zahir ma-nasıyla, ya başka bir hadisle ya kıyas veya

istihabin gereği-ne göre hükmetmiş olacaktır. Bu hüküm de bazen söz konu-su hadise uygun olabileceği gibi bazen de aykırı olabilir.

Selefin bazı hadislere aykırı olarak söyledikleri sözleri-nin çoğunda bu sebebe rastlanılır. Zira Rasulullah'in (s.a.v.) bütün hadislerini tamamıyla bilmek bu ümmetten hiçbir kimseye nasip olmamıştır.

Rasulullah (s.a.v.) bir söz söyler fetva verir, yahut hük-meder veya bir şey yapardı. Bunu o mecliste bulunanlar görür ve işitirler, sonra da hepsi veya bir kısmı başkalarına ulaştırırlardı. Böylece bu ilim, sahabe, tabiin ve daha son-ra gelen alimlerden Allah'ın (c.c.) dilediklerine ulaşırdı. Sonra Rasulullah (s.a.v.) başka bir mecliste yine söz söyler fetva verir, hükmeder veya bir şey yapar, bunu da diğer mecliste bulunmayanlardan bir kısmı duyar, onlar da başka-larına imkanları ölçüsünde ulaştırırlardı. Böylece bazıların-da bulunan ilim diğer bazılarında bulunmaz, bunlarda bulu-nan,

ötekilerde olmazdı. Ashap ve onlardan sonra gelen alimler, bilgilerinin çokluğu veya parlaklığı sayesinde birbirlerinden üstün olurlardı.

Ancak; Rasulullah'ın (s.a.v.) bütün hadislerini bilgisi altına toplamış olduğunu iddia etmek hiçbir kimse için asla mümkün değildir. Buna örnek olarak; Rasulullah'ın (s.a.v.) bütün işlerini, sünnet ve davranışlarını herkesten daha iyi bilen olarak Halefa-i Raşidin'i (4 büyük halifeyi) gösterebiliriz. Özellikle; Ebu Bekir (r.a.), Rasulu İlah'tan ne seferde ve ne de hazerde ayrılırdı. Hemen her zaman onunla beraber olurdu. Müslümanların işleriyle meşgul olmak üzere bazı geceler birlikte sabaha ererlerdi. Ömer'de (r.a.) böyleydi. Rasulullah (s.a.v.) çoğu defa şöyle buyurmuştur:

"Ben, Ebu Bekir ve Ömer beraber girdik... Ben, Ebu Bekir ve Ömer beraber çıktık."

Bütün bunlara rağmen Ebu Bekir'e (r.a.) "Büyük anne-nin mirası" sorulunca; "Allah'ın kitabında sana bir şey yok, Rasulullah'ın (s.a.v.) sünnetinde de sana ait bir şeyin oldu-ğunu bilmiyorum, ancak başkalarına sorayım" şeklinde ce-vap vermiş ve durumu ashaba sormuştur. Muğire b. Şu'be. ve Muhammed b. Mesleme gelerek; "Rasulullah'ın (s.a.v.) büyük anneye altıda bir hisse verdiğini" söylemişlerdi.[1] Ayrıca bu hadis, îmran b, Huseyn tarafından da ona ulaştı-rılmıştır.

Halbuki bunların üçü de Ebu Bekir (r.a.) ve diğer Hali-felerin derecesinde değildir. Bununla beraber sonradan üm-metin ittifakla tatbik ettiği bu sünneti bilmek bu üç zata ait olmuştur.

Ömer'de (r.a.) istizan (Bir eve v.s... girmek için izin is-teme) sünnetini Ebu-Musa el-Eş'ari'nin haber vermesi ve Ensar'ın da buna şahitlik etmesine kadar[2] bilmemiştir. Hal-buki Ömer

---

[1] Ebu Davud, Feraiz: 5.
[2] Buhari, İstizan: 17.

(r.a.) kendisine bu sünneti haber veren kişiden da-ha alimdir.

Yine Ömer (r.a.), kadının kocasının diyetine (tazminatı-na) varis olduğunu bilmiyordu. Bu diyetin tamamen "Akileye" (Baba tarafından akraba olanlar)a ait olduğu görü-şünde idi. Bazı kabilelere Rasulullah (s.a.v.) tarafından va-li tayin edilen Dahhak b. Süfyan el' Kilab kendisine şöyle yazdı:

"Rasulullah (s.a.v.) Eşyem ed'Dababi'nin eşini, kocası-nın diyetine varis kılmıştır,[3]Bunun üzerine Ömer (r.a.) kendi görüşünü terketti ve bunu duymasaydık başka türlü hükmederdik" dedi.

Keza; Mucusilerle ilgili cizye hükmünü de bilmiyordu. Abdurrahman b. Avf (r.a.), Rasulullah'm (s.a.v.) şöyle bu-yurduğunu ona haber verdi:

---

[3] Ebu Davud, Feraiz: 18; Tirmizi, Feraiz: 18.

"Onlara ehl-i kitap gibi davanınız.[4]

Yine Ömer (r.a.) Surg[5] mevkiine geldiği zaman ken-disine Şam'da taun (veba) salgını olduğu haber verildi. Ön-ce ilk muhacirler, sonra Ensar ve daha sonra Mekke'nin fethi sırasında Müslüman olanlarla istişare etti. Bunların hepsi kendi görüşlerini söylediler, bu konuda hiçbir sünnet nakledemediler. Nihayet Abdurrahman b. Avf (r.a.) gele-rek Rasulullah'm (s.a.v.) konu ile ilgili şu sünnetini nakletti.

"Bulunduğunuz yerde bir veba salgını olursa, ondan kaçıyoruz diye, o yerden çıkmayınız. Bir yerde veba sal-gım başladığını haber alınca da oraya gitmeyiniz.[6]

Ömer (r.a.) ile İbni Abbas (r.a.) namaz kılarken rekatla-rın sayısında şüphe eden kişinin durumunu müzakere ettiler. Bu konudaki sünnet de onlara ulaşmamıştı. Nihayet

---

[4] Muvatta, Zekat: 42.
[5] Surg, Şam hududunun sona erip Hicaz hududunun başladığı bir yerdir ki Mağisa ile Tebük arasında bulunur. Aynı zamanda Şam hacıla-rı burada konaklamaktadırlar. Medine-i Münevvere'ye 13 konaklık me-safede bulunur.Mucem' el-Btildan.
[6] Buharı, Tıbb: 27.

Abdurrahmanb. Avf (r.a.) Rasulullah'tan (s.a.v.) rivayet edi-len şöyle bir hadisi nakletti:

"Şüpheyi atar, kesin olduğuna kanaat getirdiği tara-fı alarak ona göre bina eder, namazını tamamlar.[7]

Bir sefer esnasında fırtına çıkmış, Ömer (r.a.): "Bize fırtına hakkında haber verecek kim var?" diye sormuştu. Ebu Hüreyre (r.a.) der ki: "Ben kafilenin gerisinde bulunuyor-dum. Bu haber bana ulaşınca, hayvanımı sürdüm, Ömer'e (r.a.) yetiştim ve fırtına çıktığında Rasulullah'ın (s.a.v.) ne buyurduğunu kendisine söyledim.[8]

Bunlar Ömer'in (r.a.) bilmediği ve kendi derecesinde olmayan bazı kişilerin kendisine öğrettiği serler ve konulardı.

Daha nice yerler de vardır ki ilgili sünnet kendisine ulaş-madığı için başka bir şekilde hükmetmiş veya fetva vermiş-tir. Mesela:

---

[7] Tirmizi, Salat:291
[8] Müslim, istiska: 14; Tirmizi, Fiten: 65; İbn Mace, Edeb: 29

Parmakların diyeti konusunda faydalarına göre diyetle-rinin de değişik olacağına hükmetmiştir. Halbuki ilim bakı-mından onun derecesinde olmayan Ebu Musa ile İbn-i Ab-bas (r.a.) Rasulullah'ın şöyle buyurduğunu biliyorlardı:

"Şu ve Şu-Şehadet ve küçük parmak eşittir.[9]

Bu sünnet, emirliği zamanında Muaviye'ye ulaşmış, o da buna göre hükmetmiş, bütün Müslümanlar da buna uymuş-lardır.

Mezkur hadise aykırı hükümde bulunması Ömer (r.a.) için bir eksiklik sayılmaz. Çünkü söz konusu hadis kendi-sine ulaşmamıştır.

Bunun gibi gerek Ömer (r.a.), gerekse oğlu Abdullah ve bazı büyük Sahabiler, Hacca niyet eden kişinin hem ihrama girmeden önce, hem ds Akabe Cemresini attıktan son-ra Mekke'ye

[9] Buhari, Diyat: 20; Tirmizi, Diyat: 4; Ebu Davud, Diyad: 20; Nesai, Kaseme: 42

avdetinden önce güzel koku sürünmesini ha-ram saymışlardı. Kendilerine Aişe'nin (r.a.) Rasul-i Ek-rem'den (s.a.v.) rivayet ettiği şu Hadis-i Şerif ulaşmamış-tır.

"Rasulullah (s.a.v.) ihrama girmek istediğinde ihram-dan önce-, ihramdan çıkmak istediğinde de son tavafı yap-madan Önce güzel koku sürünürlerdi.[10]

Yine Ömer (r.a.) mest giymiş bir kimseye mesh müdde-tini vakitle sınırlamaksızın mestlerini çıkarıncaya kadar abdest alırken mesh edebileceğini söylüyordu. Bu konuda seleften birçokları da kendisine uymuştu. Mesh müddetini sınırlayan sahih hadisler; ilim bakımından kendilerinin de-recesinde olmayan kişiler tarafından bilindiği halde bu ha-disler onlara ulaşmamıştı. Halbuki bu husus, muhtelif yol-lardan sahih olarak Rasulullah'tan (s.a.v.) rivayet edilmiş-tir.

---

[10] Buharı, Hacc: 18,143; Libas: 73-89-91; Müslim, Hacc: 31, 33.

Osman da (r.a.) kocası vefat eden bir kadının, ölü evin-de iddet bekleyeceğini bilmiyordu. Ebu Said'el Hudri'nin kız kardeşi Furuya b. Melik, kendi kocası vefat edince Rasulul-lah'ın (s.a.v.) verdiği hükmü haber verdi. Rasulullah (s.a.v.) ona şöyle buyurmuşlardı:

"İddet zamanı doluncaya kadar evinde bekle.[11]

Yine Osman'a (r.a.) - kendisi için avlanmış olan- bir av hediye edilmiş, o da yemek istemişti. Ali (r.a.): "Rasulul-lah'ın (s.a.v.) kendisine hediye edilen bir eti reddettiğim" ha-ber verdi.[12]

Bunun gibi Ali (r.a.) şöyle derdi:

"Ben Rasulullah'tan bir hadis işitince Allah'ın (c.c.)faydalanmamı dilediği kadar ondan faydalanırdım. Bir baş-kası Rasulullah'tan (s.a.v.) bana bir hadis naklederse yemin teklif ederdim. Yemin ederse kabul ederdim. Ebu Bekir (r.a.) bana hadis nakletti ve Ebu Bekir (r.a.) doğru

---

[11] Buhari, Tefsir Bakara: 41; Talak: 50; Ebu Davud, Talak: 42-45; Nesai, Talak: 60.
[12] Ahmed.

söyler sözlerine böylece başlayan Ali (r.a.) meşhur "Tevbe nama-zı" ile ilgili hadis-i şerifi anlatmıştır.[13]

Ali (r.a.), İbni Abbas ve daha başkaları "Eşi vefat eden bir kadın, şayet hamile ise iki müddetin en uzununu bekler" diye fetva vermişledi. Bunlara Rasulullah'ın (s.a.v.) "Sü-bey'at'ül-Üseylime" hakkındaki sünneti (emri) ulaşmamış-tı. Rasulullah (s.a.v.) adı geçen kadın için kocası Sa'd b. Havle vefat ettiğinde:

"Beklenmesi gereken müddet çocuğunu doğurmasıyla sona erer."[14] buyurmuşlardır.

Ali (r.a.), Zeyd, İbn-i Ömer ve daha niceleri "Mufevvida (mihir tesmiye edilmeksizin nikahlanan kadm)ın kocası vefat ederse kendisine mihir düşmez.[15]

---

[13] Tirmizi, Tefsir Al-i İmran; Ebu Davud, Salat: 361; İbn Mace, İkamet: 193.

[14] Buhari, Talak: 39; Tefsir Talak: 2; Müslim, Talak: 57; Muvatta, Talak: 83; Tirmizi, Talak: 17; Nesai, Talak:56.

[15] Ebu Davud, Nikah: 32; Tirmizi, Nikah: 44; İbn Mace, Nikah: 18; Nesai, Nikah: 68.

diye fetva vermişlerdir. Onlara Rasulullah'ın (s.a.v.) va-şık kızı Buru hakkındaki sünneti ulaşmamıştı.

Bu geniş bir konudur Rasuîullah'ın ashabından nakledi-le gelen bu gibi fetvalar gerçekten büyük bir sayı tutar.

Ashabın dışındakilere gelince onları zaptetmek, saymak mümkün değildir. Çünkü binleri bulur.

Bunlar, ümmetin en alim, fakih, muttaki ve faziletli ki-şileridir. Bunlardan sonra gelenler ise bu saydığımız vasıf-larda onlardan eksik durumdadırlar. Bazı sünnetlerin bunlara da gizli kalmış olması gayet tabiidir. Bu husus beyana muhtaç değildir. Sahih olan her hadisin bütün imamlara (müctehidlere) veya muayyen bir imama ulaştığını iddia eden kimse büyük hata İşlemiş olur.

Hiçbir kimse: "Hadisler toplandı ve kitaplara yerleştiril-di. Onların müctehidlere bilinmemesi düşünülemez," di-yemez.

Çünkü:

Meşhur hadis mecmuaları mezhep imamlarının, vefatla-rından sonra toplanmıştır. Bununla beraber Rasulullah'ın (s.a.v.) bütün hadislerinin muayyen hadis kitaplarından top-lanmış olduğunu iddia etmek de doğru değildir.

Şayet Rasulullah'ın bütün hadisilerinin muayyen hadis mecmualarında toplanmış olduğu farzedilse bile kitaplarda olan bu hadislerin hepsini bir alim bilemez. Bu hemen hiç-bir kimse için mümkün olmamıştır. Bazen bir kişinin yanın-da birçok hadis mecmuaları bulunuyor da kendisi onların içindekileri bile tamamiyle ihata edemiyor. Hatta hadis

mecmualarının toplanmasından önce yaşamış olanlar son-ra gelenlerden daha çok hadis biliyorlardı. Çünkü onlara sa-hih senetle ulaşan birçok hadisler, bize ya meçhul, ya mün-kati bir senetle gelmiş veya hiç gelmemiştir. Onların kitap-ları, kalpleri ve hafızaları idi. Kitaplardakilerin kat kat faz-lasını zihinlerine yerleştirmişlerdi. Durumu bilenler bundan şüphe etmezler.

Hiçbir kimse; "Hadislerin tamamını bilmeyen mücte-hid olamaz" diye bir iddiada bulunmasın. Çünkü müçtehi-din Rasulullah'ın (s.a.v.) ahkamla ilgili bütün söz ve fiille-rini bilmesi şart kılımrsa, o taktirde ümmet içerisinde tek bir müçtehid yok demektir. Alimin erebileceği derece (bunla-rın hapsini değil) çoğunu bilmekten ibarettir. Öyleki onun bilmediği ancak teferruat ve tafsilatla ilgili az bir miktar ol-malıdır. İşte müçtehitlerin sünnete muhalif içtihatları bukısımda meydana gelmektedir.

İkinci Sebep:

Hadis müçîehide ulaşmış bulunur da ancak aşağıdaki sebeplerden dolayı kendisi onu sabit ve sahih bulmaz.

Bunun da sebepleri vardır.

1- Hadisi kendisine nakleden veya daha önceki ravİ, ve-ya raviler senedinden (zincirinden) başka birisi müçtehitçe meçhul (tanınmaz) olur.

2- Yahut yalancılıkla itham edilmiş veya hafızası sağlam olmayan biri tarafından rivayet edilmiş olur.

3- Müttesü bir senetle değil de münkati' (arada isimlen atlanmış kişilerin bulunduğu) bir senetle rivayet edilmiş olur.

4- Hadislerin lafızları (Rasulullah'ın (s.a.v.) ağzından çıktığı gibi) zaptedilmemiş olur.

Halbuki aynı hadis başka bir müçtehid tarafından sahih ve sabit kabul edilebilir.

Bunun da birtakım sebepleri vardır:

1- Bu müçtehide hadisi rivayet edenler müttasü senetle rivayet etmişlerdir ve raviler sika (güvenilir) kişilerdir.

2- Birinci müçtehidin tanımadığı (meçhul) raviyi ikinci müçtehid tanıyabilir.

3- Birinci müçtehide rivayet eden mecruh (itimad edil-meyen) kişiler yerine ikincisine mutemet kişiler rivayet et-miş bulunur.

4- Bir başka cihetten muttasil olabilir.

5- Hadisin lafızları diğer bazı hadis hafızlan tarafından zaptedilmiş ofabilir.

6- Hadisin sahih olduğunu gösteren ona yakın başka ri-vayetler ve deliller bulunur.

Bu (ikinci) sebeple meydana gelen birbirine aykırı fikir-ler çoktur, özellikle tabiinler ve onların tabüerinden başlı-yarak meşhur imamlara kadar bu ihtilaf birinci asırdakilerden daha çok olmuştur. Çünkü zamanla hadisler daha geniş yerlere yayılmış ve şöhret bulmuştur. Bu hadisler ba-zı alim-Iere sahih senetlerle gelirken, bazılarına zaif yollar-dan gelmiştir. Bu sebeple de birinin yanında hüccet (hüküm kaynağı) olurken, diğerine aynı vasıfta gelmemiş olur. Bu-nun için birçok müçtehid, "Bu meselede benim görüşüm şu-dur. Bu konuda öyle bir hadis de rivayet ediliyor. Eğer o ha-dis sahih ise benim görüşüm de odur," demek suretiyle ha-dısin sahih olması halinde hükmün ona göre verilmesinin ge-rektiğini ifade etmişlerdir.

Üçüncü Sebep:

Bir müçtehidin sahih saydığı bir hadisi başka bir müçte-hidin kendi içtihadına göre zayıf saymasidir.

Bu durumda müçtehitlerden hangisi haklı olursa olsun -hatta her müçtehid isabet etmiştir görüşüne sahip olanlara göre - her ikisi de haklı olsa bile mesele değişmez. Birisi ha-dîse aykırı içtihadda bulunmuş olur. Bunun da birkaç sebe-bi vardır:

1- Hadisi rivayet edenlerden birini bir müçtehid zaif, diğeri ise sika (güvenilir) kabul eder. Hadis ravilerinin du-rumlarım bilme işi geniş bir ilimdir. Bu durumda bazen ra-viyi zayıf talakki eden kimse hükmün cerhini gerektiren sebebe muttali olduğu için haklı olabilir. Bazen de bu sebe-bin cerhi gerektirmediğini iddia ederek raviyi güvenilir te-lakki eden haklı çıkabilir. Bu da ya sebebin

cerhi (ravinin iti-mada şayan olmamasını) mucip olmaması veya cerhi engel-leyen bir mazeret bulunmasından ileri gelebilir. Bu da ge-niş bir konudur. Diğer ilim ehli gibi hadis ravilerinin durum-larını tetkik eden alimlerin de ittifak ve ihtilaf ettikleri hu-suslar vardır.

2- Müçtehid lerden biri kendisine rivayette bulunan mu-haddisin söz konusu hadisi üstadından duymadığına, diğer müçtehidin İse duyduğuna kail olabilir. Bunun da belli sehepleri vardır.

3- Muhaddisin iki zıt hali olabilir: Normal (istikamet) ha-li; bozuk hal (ızdırap hali) buna misal olarak, zekasının za-yıflaması ve kitaplarının yanması gösterilebilir. Normal halinde rivayet ettikleri sahih bozuk halinde rivayet ettikle-ri ise zayıftır. Müçtehidlerden biri, hadisin muhaddisin han-gi halinde rivayet edilmiş olduğunu bilmez. Diğeri ise nor-mal halinde rivayet ettiğini bilebilir.

4- Muhaddis önceden rivayet ettiği hadisi bir daha hatır-lamamak üzere unutur veya rivayet ettiğini inkar eder. Müç-tehidlerden biri bu durumun hadisi zayıf kıldığın hadisi al-mamak için aksini iddia ederek hadisle delil getirmenin sa-hih olacağına kail olur. Bu meselede malumdur.

5-Hicaz'hlann çoğu kendilerinde aslı bulunmadıkça Şam veya Iraklıların hadislerini hüccet kabul etmezler. Hatta onlardan birisi "Irak'hlann rivayet ettikleri hadisle-ri kitap ehlinin haberleri gibi sayınız, ne doğrulaymız, ne de yalanlayınız." Bir başkasına da şöyle dendi: "Süfyan, Man-sur'dan, O İbrahimden, oda Alkama'dan, o da Mesud oğ-lu Abdullah'tan rivayet etiğine göre bir hacc..." Bunu din-leyen bir Hİcazʼh şöyle dedi: "Bunun asıl, kaynağı Hicaz ekolünde yoksa kabul etmem." Onların böyle düşünmeleri-ne sebep: Sadece kendilerinin sünneti zaptettiklerine, dik-katlerinden hiçbir şey kaçmadığına, Irak'lıların naklettikle-ri hadislerde ise

düşünmeyi gerektiren ıztırap (bozukluk) ve hatalar bulunduğuna inanıyorlardı.

Bazı Irak'lılar da Şam'lılann hadislerini hüccet kabul et-mezler. Halbuki çoğunluk bu sebeple hadisin zayıf olduğu-nu kabul etmemişlerdir. Senet iyi (sahih) olduktan sonra ha-dis delil kabul edilir. Hicazlı, Iraklı, Şamlı olması önemli de-ğildir. Sicistanlı Ebu-Davud, bazı şehirlere has hadisler hakkında bir kitap tasnif etmiştir. Bu kitapta: Medine, Mek-ke, Taif, Dimeşk, Hıms, Küfe, Basra v.s. gibi şehirlere has sünnetleri açıklamaktadır.

Dördüncü Sebep:

Müçtehid'in, hafızası sağlam ve ahlakı mazbut bir kişi ta-rafından rivayet edilen hadisi (Haberu'l-vahid) kabul etme hususunda başkalannınkine uymaya birtakım şartlar ileri sür-mesi.

Mesela: Bazıları böyle bir hadisi kabul edebilmek için Kur'an ve sahih hadisle karşılaştırmayı şart kılar.

Bazıları da hadis, fıkıh usulünün kıyasına uymuyorsa ravisinin fakih olması şarttır der.

Hadis herkesi ilgilendiren bir konuda ise onun bir kişi ta-rafından rivayeti yerine, yaygın olmasını şart koşanlar var-dır.

Beşinci Sebep:

Hadis müçtehide ulaşır ve onun nezdinde sahih ve sabit olur da sonradan bu hadisi unutur. Bu hal kitap ve sünnet hakkında varit olmuştur. Mesela; Ömer'e (r.a.), "Yolculuk halinde cünüp olan ve su bulamayan kimse ne yapar?" diye sorulduğunda:

Suyu buluncaya kadar namaz kılmaz diye cevap verir.

Yasir oğlu Ammar (r.a.):

Ey müminlerin emiri, hatırlamıyor musun? Seninle ben deve üzerinde (seferde) idik. İkimiz de cünüp olduk. Ben hayvanın yuvarlandığı gibi yerde yuvarlandım, sonra nama-zımı kıldım. Sen ise namaz kılmadın. Ben bu durumu Rasulullah'a (s.a.v.) anlattım. Şöyle buyurdular:

"Sana şöyle yapman yeterdi..."

ellerini yere dokundurdu yüzünü ve kollarını meshetti.

Ömer (r.a.):

Allah'tan kork ya Ammar!

İstersen bu hadisi nakletmem?

Hayır, istediğini yapmakta seni serbest bırakıyoruz.

İşte, bu örnekte görüldüğü gibi Ömer (r.a.) şahidi[16] oldu-ğu bir sünneti unutuyor ve ona aykırı fetva veriyor. Ara-mar'm (r.a.) hatırlatmasına rağmen hatırlamıyor. Fakat Am-mar'ı da yalanlamıyor, ona hadisi nekletmesini emrediyor.

Bundan daha yerinde bir örnek de şudur: Ömer (r.a.) halka hitabederek şöyle demişti: "Her kim Rasulullah'ın (s.a.v.) zevcelerine ve kızlarına verilenlerden fazla mehir ve-rirse kabul etmem." Bunun üzerine bir kadın kalktı ve şöy-le dedi: "Ey müminlerin emiri Allah'n verdiği bir şeyden bi-zi niçin mahrum ediyorsun." Sonra şu ayeti okudu:

"Bir kadından boşanıp diğeriyle evlenmek istediğin zaman kadına kantarla altın vermiş

[16] Müslim, Hayr. U0;EbuDavud, Taharet: 123; Nesai, Taharet: 202.

olsanız bile hiçbir şe-yi almayınız." (Nisa: 4/20)

Bunun üzerine Ömer (r.a.) kendi görüşünden vazgeçerek kadının görüşünü kabul etti. Ömer (r.a.) bu ayeti biliyordu. Ancak hitabeti sırasında unutmuştu.

Yine rivayet edildiğine göre, Cemel savaşında Ali (r.a.), Zübeyr (r.a.) Rasulullah'ın (s.a.v.) her ikisine ait bir ahdi-ni (sözünü) hatırlatmış, bunun üzerine Zübeyr (r.a) savaş-tan vazgeçmişti.

Bu gibi hadiseler selef ve halefte çok defa vuku bul-muştur.

Altıncı Sebep:

Müçtehidin elindeki hadisin incelemekle uğraştığı hük-me delaletini biimemesi. Bunun da değişik sebepleri vardır.

1- Hadisteki hükümle ilgili kelime müçtehide göre garip (manası kapalı) olur. Mesela: Muzabene, Muhabere, Muha kale, Mulamese, Münabeze Garar kelimeleri gibi... Alimler bu kelimelerin manalarını açıklamada çeşitli fikirler ileri sür-müşlerdir.

Buna örnek olarak şu merfu hadis gösterilebilir: "İğlakhalinde yapılan boşanma ve köle azad etmenin hükmü yok-tur." Bu hadisteki İğlak kelimesini bazı alimler zorlamak İk-rah manasında açıklamışlardır. Bazıları ise bu manayı bil-mediklerinden ötürü muhalefet etmişlerdir.

2-Müçtehid hadisteki bit kelimeyi kendi zamanındaki lü-gat ve örfte kullanılan manasına göre alır. Halbuki Rasulul-lah (s.a.v.) onu başka bir manada kullanmıştır. Müçtehid

ise asılolan lügat manasının alınmasıdır, düşüncesiyle kelime-nin sözlük manasından anladığı üzere hareket eder.

Nitekim bazı alimler "Nebiz içmeye ruhsat veren bazı ha-berleri duyunca, bunu kendi sözlüklerinde kullandıkları manada anlayarak sarhoş eden içki türlerinden biri sanmış-lardır. Halbuki bir çok sahih hadislerde bu kelimeninmana-sı: "Suyu tatlandırmak için içine (hurma, kuru üzüm vs.) atı-lan ve köpük atmadan, sarhoş edecek bir hale gelmeden içilen şerbet diye açıklanmıştı.

Bunun gibi bazıları da kitap ve sünnette geçen hamr ke-limesini lugattaki manasına göre ele alarak özellikle: "Kö-pük atıp sarhoş edici hale gelmiş üzüm şüyu şarap" sanmış-lardı. Halbuki birçok sahih hadislerde hamr, sarhoşluk veren bütün içkiler için kullanıldığı açıklanmıştır.

3- Bazen kelime müşterek (eş anlamlı) veya mücmel (manası zor anlaşılan) yahut hakikat ve

mecaz manaları arasındaki bağlantı çok ihtimalli, çok yönlü olur. Müçtehid kelimeyi kendince en yakın manasına alır fakat maksat di-ğer mana olabilir. Nitekim orucun yeni farz olduğu sırada ashabdan bir cemaat Kur'andaki "Beyaz ip ve siyah ip" tabir-lerini -fecir anlamında değil de- bilinen maddi ip anlamın-da sanmışlardı.

Bazıları da "Yüzlerinizi ve ellerinizi mesnediniz" ayetindeki "Elleriniz..." sözünü, omuza kadar eller mana-sın-da anlamışlardı.

Bazen de bunun sebebi sözün manaya delaletinin gizli olmaşıdır. Çünkü sözlerin manalara delalet şekil ve yolları ger-çekten çoktur. Bu sözleri anlama hususunda insanlar Allah'ın vergi ve lutfuna göre farklı derecelerde bulunurlar.

Sonra bir kimse sözü genel olarak bilir de muayyen bir şeyin o genel hükmün şümulü altına girdiğini bilemez.

Bazen önce anladığını sonradan unutur. Bu konu Al-lah'tan başkasının ihata edemeyeceği kadar geniştir.

Bazen de adam yanılır. Söze Rasulullah'ın (s.a.v.) gön-derildiği Arapça'nın izin vermediği manadan başka bir ma-na anlar.

Yedinci Sebep:

Müçtehidçe hadisin kastedilen manaya delaletini kabul etmemek. Bununla daha Öncekinin farkı şudur: Önceki, sö-zün kastedilen manaya delalet cihetini (şeklini) anlayama-mıştır. İkincisi ise delalet şeklini anlamakla bereber böyle bir delaletin sahih olmadığına inanır. Çünkü kendi içtihat usulü bakımından bu delaleti reddedecek bir görüşe sahip bu-lunur. Müçtehid, bu görüşünde ister isabetli olsun ister ha-talı.

Örnek: Tahsis edilmiş (şümulü daraltılmış) amm'ın (ge-nel anlamı sözün) muteber delil olmamasına, mebni herhan-gi bir, sebep gelmiş bulunan umumi hükmün yalnız o sebep hakkında delil olacağına, mücerret (tek başına) emir sığası-nın vücubu gerektirmediğine ve böyle bir emrin fevri (ge-reğinin hemen yerine getirilmesini) gerekli kılmadığına, elif-lam ile marife yapılmış olan lafzın umum ifade etmedi-ğine, menfi (olumsuz) fiillerin kendi zatlarını veya bütün hü-kümlerini olumsuz yapmadığına, iktizade, müzmer ve ma-nalarda umumilik olmadığına v.s... inanmak gibi fıkıh usu-lü ilmindeki ihtilaflı meselelerin yarısı bu kısma girmekte-dir. Yine de mücerret usul kaideleri bütün ihtilaflı delilleri içine almamıştır.

Muayyen bir delaletin belli bir delalet çeşidi içine giripgirmediği hususundaki ihtilaf da buraya dahildir. Müşterek (eş anlamlı) bir lafzın muhtemel olduğu iki manasından hangisinin

kastolunduğunu belirleyen bir karine olmadı-ğından ötürü o lafzın mücmel olduğuna inanmak gibi.

Sekizinci Sebep:

Bir delaletin, mananın karşısında bunun kastedilmediği-ni gösteren bir başka delilin bulunduğuna müçtehidin inan-ması. Buna amme ile hassın, mutlak ile mukayyedin, mut-lak emirle vücubu ortadan kaldıran delilin, hakikatla mecaz delaleti v.s.'nin karşılaşmaları örnek teşkil etmektedir. Bu da geniş bir konudur. Çünkü sözlü delaletlerin birbiriyle kar-şılaşması, bunlardan bazısını diğerine tercih etmek hususu geniş bir denize benzer.

Dokuzuncu Sebep:

Müçtehid, bir hadisin ya zayıf, ya mensuh, ya da tevili ka-bil ise tevil edilmiş olduğunu gösteren ve ittifakla bunu te-yit eden ayet, hadis ve icma gibi başka bir delille çatışmış bulunduğuna inanması. Bu da iki türlüdür:

1- Yukarıda zikredilen üç ihtimalden birinin kuvvetli bulunduğuna inanır. Ancak bunlardan hangisi olduğunu ta-yin edemez.

2- Üç ihtimaldan birini tayin eder. Şöyle ki; hadisin mensuh veya tevil edilmiş olduğuna inanır. Fakat bazan sonra geleni önce gelmiş, zannederek mansuhta yanılır. Bazan tevilde ise hadisi lafzının muhtemel olmadığı bir manada tevil ederek ve bu tevili önleyen bir delilin mevcut olduğunu bilmeyarak yanılabilir.

İlk nazarda iki delil arasında çatışmış görüldüğü halde de şu ihtimaller bulunabilir.

a- Hadisin karşısında bulunduğunu sandığı delilde bu zıt delalet olmaz,

b- Zıt görünen hadis isnad veya metin yönünden birinci hadis kadar kuvvetli olmaz.

c- Birinci hadis hakkında bundan önce sayılan sebepler-den birisi bahis mevzu olabilir,

d-İddia edilen icmaın sebebi ekseriya icmaca muhalif olanların ileri sürdükleri görüşlerini bilmemekten meydana gelmektedir. Biz birçok meşhur alimler biliyoruz ki, bazı ko-nulardaki iddialarının dayanakları, aynı konuda farklı düşü-nenleri bilmemektedirler. Ellerindeki deliller ileri sürdük-lerinin aksini gerektirdiği ve herkesin onun görüşüne muha-lif olduğunu bildiği halde hiç kimsenin söylemediğini söy-lemiş olmak gibi bir tutum içine girmemişlerdir. Hatta on-lardan bazıları sözü askıya alarak, "Eğer bu meselede icma varsa uyulmaya en layık görüş odur. Şayet icma yoksa be-nim görüşüm şöyle ve şöyledir," demişlerdir. Örnek olarak bunlardan bazıları şöyle der: "Kölenin şahitliğini caiz gören bir kimsenin var

olduğunu bilmiyorum." Halbuki kölenin şa-hitliğinin caiz olduğu görüşü Ali (r.a.), Enes, Şüreyh gibi zat-lardan nakledilmiştir.

Bir kısmı da, "Kısmen azad edilmiş kölenin varis olama-yacağında icma ve ittifak edilmiştir," derler. Halbuki böy-le bir kişinin varis olacağı, Ali (r.a.) ve îbn-i Mesud'dan (r.a.) menkuldür. Kaldı ki, bu konuda Rasulullah'tan (s.a.v.) ge-len bir hasen hadiste mevcuttur.

Diğer birisi şöyledir: "Namazda Rasulullah'a (s.a.v.) salat okumayı vacip kılan bir kimsenin bulunduğunu bilmi-yorum." Halbuki bunun farz olduğu görüşü Ebu Cafer el-Ba-kır'dan nakledilmiştir.

Bunun sebebine gelince; alimlerden çoğunun bilgi kay-nağı kendi yetiştikleri ülkelerindeki ilim ehlidir. Bunların dı-şındakilerinin görüşlerini bilmezler.

Nitekim mütakaddimin (öncekiler)den çoğunun yalnız Medinelilerin ve Kufelilerin görüşlerini bildiklerini, mute-ahhirin (sonra gelenîer)den çoğunun ise uydukları, iki veya üç imamın görüşlerinden başkasını^ bilmediklerine şahitoluyoruz. Çünkü bunların dışındaki görüşleri aykı-rı kabul ederler. Çünkü bunlar aynı konuda görüş ileri sür-müş kimseleri bilmektedirler. Bu sebepten böyle bir kimse kendi bildiğine uymayan bir hadisle kerşılaştığında içmaa aykırı olacağından korktuğundan veya icmaa aykırı olduğu-na inandığından böyle bir hadisle hükmetmeye yanaşmaz. Ona göre icma, delillerin en büyüğüdür. İşte bazıları hadi-se göre hükmetmemektedir. Ulemadan bazılarının mazeret-leri bundan maydana gelmektedir. Bu konuda bazıları ger-çekten mazurdur, bazıları ise gerçekte mazur olmadıkları hal-de kendilerini mazur göstermektedirler. Bundan önceki ve sonraki sebeplerin çoğunda durum böyledir.

Onuncu Sebep:

Hadisin; zayıf, mensuh veya tevil edilmiş olduğuna de-lalet eden bir başka delille karşılaştığına bir başkası inanma-dığı halde diğer bir müctehit inanabilir. Bazan muayyen bir hadis değil de cinsi (onun şümulüne girdiği nevi) çatış-mış sayılır. Bazan da gerçekte böyle bir çatışma olmaz da müçtehid, Öyle zannetmiş olabilir. Nitekim Kufeli alimler-den çoğunun sahih hadisi Kur'an'ın zahiri ile çatışmış gör-meleri gibi... Onlar Kur'an'ın zahirinden anlaşılan ve umum manayı ifade eden ve benzeri ayetlerini hadisin kesin hük-müne takdim ve tercih etmişlerdir. Bazan da sözün birçok manaya delaletini düşünerek, aslında zahir olmayanı zahir (Kur'an'ın lafzından anlaşılır) saymışlardır. Çünkü sözlerin manaya delaletlerinin pek çok çeşitleri vardır. Bu sebepten "Şahid ve yemin hakkındaki hadisi reddetmişlerdir. Halbu-ki başkaları Kur'an'dan

şahid ve yeminle hükmetmeyi men eden açık bir ayet olmadığını bilmektedirler. Kaldı ki böy-le bir ayet dahi olsa yine bir çatışma söz konusu değildir. Çünkü böyle bir durumda sünnet ayeti tefsir etmiş olacak-tır.

Bu kaide ile ilgili olarak İmam-ı Şafii'nin söylediklerimalumdur. İmam Ahmed b. Hanbel'in Kur'an'ın zahir mana-ları ile yetinip, onu Rasululîah'in (s.a.v.) sünnetince tefsir et-meye lüzum görmeyenlere yazdığı meşhur bir reddiyesi vardır. Bu risalede getirdiği delilleri burada sıralamaya yer bakımından imkan yoktur.

Bazı hadislerle amel etmeyelerin gösterdikleri sebeple-ri arasında şunlar da vardır:

a- Kur'an-2 Kerim'in umum ifade eden bir ayetini tahsis eden, mutlakını kayıtlayan veya onun manasına ilavede bu-lunan hadisleri kabul etmemek.

b- Buna kail olanların görüşleri: Mutlak bir ayeti kayıt-lamak gibi, nass üzerine yapılan ilave nassın hükmünü nas-hetmek, (yürürlükten kaldırmak) demektir. Amm olan bir ayeti tahsis etmek (özelleştirmek) te keza onun hükmünü kal-dırmaktır.

Diğer bazı örnekler:

a- Medine alimlerinin bir kısmı; sahih hadisin Medine eh-linin uygulamasıyla çatışması halinde onların hadise uyma-yan uygulama tarzlarını icma kabul ederek hadisle amel etmezler. Bu hadise uymamak konusundaki ittifaklarını bir hüccet sayarak hadise tercih ederler. Ahş-verişte "Meclis" (akün yapıldığı yer) muayyerliği ile ilgli hadis-i şerife mu-halefetleri işte bu esasa dayanmaktadır. Halbuki ulemanın çoğu Medine'lilerin bu meselede ittifak değil- ihtilaf ettik-lerini isbat etmişlerdir. Kaldı ki, ittifak bile etmiş olsalardı, bunlara başkaları muhalefet edince şüphesiz sünnetin delil olması gerekir.

b- Her iki Şehir (mensubu) birçok kişi bazı hadislerin kıyas-ı celi ile çatıştığı görüşünde bulunarak hadisle amel etmezler. Bunlara göre umum-i kaideler bir habere bakıla-rak bozulmaz.

İşte hadisle amel etmemeye sebep olan bu ve buna ben-zer çeşitli karşılaşma ve çelişmeler vardır. Bu çelişmeleri tesbitte isabet de edüebilJvhata da edilebilir.

Müçtehitlerin bazı hadislere aykırı hareket etmeleri hu-susunu bu on sebep açıkça ortaya koymaktadır. Birçok ha-disler de vardır ki alimlerin onları almamalarında bizim muttali olmadığımız delilleri olabilir. Çünkü ilmin elde ediliş yollan geniştir. Biz alimlerin gönüllerindeki bütün bil-gileri bilemeyiz. Alim istinat ettiği delili bazen açıklar, ba-zen de açıklamaz. Açıkladığı takdirde de bazen bize ulaşır, bazen de ulaşmaz. Ulaştığı zaman bazen

dayandığı delil haddi zatında doğru olsun, yahut olmasın durum böyledir.

Biz bunu böylece kabul ettikten sonra; sahih bir hadise dayanarak delili açık seçik olan ve bazı ilim ehli tarafından da kabul edilen bir görüşü; elinde bu delili reddedecek bir şey bulunan fakat bizce açık olmayan bir alimin görüşü karşısında terkedemeyiz. Çünkü delili bizce bilinmeyen bu alimin bilgisi ne kadar çok olursa olsun, onun yanılma ih-timali, şer'i deliller (kitap ve sünnet delilleri) Allah'ın (c.c.) bütün insanlara emri ve hüccetidir. Alimin görüşü ise böy-le değildir. Şer'i delil (kitap, sünnet)e dayanan delil kendi-si gibi başka bir delille çatışmadıkça hatalı olması mümkün değildir. Alimin ise görüşü böyle değildir.

Eğer hadisi bırakıp alimin sözüne dayanarak amel etmek caiz olsaydı, elimizde bu gibi delillerden hiçbir şey kal-mazdı. Bizim maksadımız hadisler terkedilir demek değil, müçtehitlerin bazı hadislerle amel

etmemelerinde mazur olduklarını ifade etmektir. Onlar bunda mazur oldukları gibi biz de onların delilsiz terkettiklerini terkederek hadis-le amel etmede mazuruz,

Allah (c.c.) şöyle buyurur:

"Onlar bir ümmeti; gelip geçti. Onların kazandıkla-rı kendilerine, sizin kazandıklarınızda size aittir. Siz onların yaptıklarından sorulmazsınız." (Bakara: 2/134)

Başka bir ayette de:

"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygambere ve sizden olan emir sahiplerine (idarecilere) de itaat edin. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz - Allah'a ve ahiret gününe gerçekten inanıyorsanız- onu Allah'a ve Rasul'e götürün.,. (Nisa: 4/59)

Bir kimsenin sözüne dayanarak, Rasulullah'tan (s.a.v.) gelen sahih hadise muhalefet etmek,

hiçbir kimsenin hakkı değildir. Nitekim İbni Abbas (r.a.) kendisine sual soran ki-şiye hadisle cevap vermesi üzerine adam: "Ebu Bekir ve Ömer şöyle diyorlar", deyince İbn-i Abbas (r.a.): "Üzerini-ze gökten taş yağmasından korkarım; ben Allah Rasulu şöyle buyurdu diyorum, siz ise Ebu Bekir ve Ömer'in söz-lerinden bahsediyorsunuz."

Müçtehidlerce bir hadisi terketmenin bazı sebepleri ol-duğu malum olunca; içinde helal veya haram hükmü bulunan bir hadise rastlanır ve terk sebeplerini anlattığımız a-lim-lerden birinin de bu hadisi terkettiği (amel etmediği) görü-lürse, haramı helal veya helali haram kıldığı veyahut Allah' m indirdiğinden başka bir şeyle hükmettiği için o alimin ceza göreceği inancına kapılmamalıdır.

Yine bir hadiste; bir fiil hakkında lanet, Allah'ın gada-bı, veya azabı gibi bir tehdit bulunur, yukarıda izah edilen sebeplerden dolayı bir

alim de o fiili mubah görür veya ya-parsa o tehdidin şümulüne girdiği s anılmamalıdır.

Bu hususlar da Bağdat mutezilelerinden "Bişr'el-Muray-si" ve benzerleri dışında ulema arasında bir ihtilafın mev-cut olduğunu bilmiyoruz. Bunlar (Bişr vb.) içtihadlarında ha-ta eden müçtehidlerin ceza göreceğine kail olmuşlardır. Bu görüş sakattır. Çünkü haram işleyen kimsenin ceza tehdidi-nin şümulüne girebilmesi için ya o şeyin haram olduğunu bil-meli veya bilme imkanına sahip bulunmalıdır. İslam diya-rından uzak yerlerde yetişen veya yeni Müslüman olan kim-se, haram olduğunu bilmediği yasaklardan birini işlersegünahkar olmaz ve kendisine had (şer'i ceza) uygulanmaz. Durum böyle olunca; bir işi haram kılan hadis kendisine ulaş-madığından ötürü onu mubah sayan ve bu hususta şer'i bir delile de dayanan kimsenin mazur kabul edilerek ceza gör-memesi akla daha uygundur. İşte bunun içindir ki içtihadın-da yanılan kimse

övgü ve sevaba layık görülmüştür. Allah (c.c.) şöyle buyurur:

"Bir zaman Davud ve Süleyman, bir ekin konusunda hüküm veriyorlardı: Bir grup insanın koyun sürüsü, geceleyin başıboş bir vaziyette bu ekinin içine dağılıp zi-yan vermişti. Biz onların hükmünü görüp bilmekte idik. Böylece bunu (fetvayı) Süleyman'a biz anlatmıştık. Biz onların herbirine hüküm ve ilim verdik."

(Enbiya: 21/78-79)

Bu ayeti celilede Cenab-ı Hak, doğru anlayış ve hüküm-de isabeti yalnız Süleyman'a (a.s.) verdiğini ifade buyurmak-la beraber, her ikisini de hüküm ve ilim bakımından öğmek-tedir.

Buhari ve Müslim'de Amr b. As'dan (r.a.) rivayet edilen bir hadis-i şerifte Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurdular:

"Hakim içtihadıyla hüküm verir ve isabet ederse ken-disine iki ecir (sevap) içtihadında hata ederse bir ecir vardır."

Hadis-i şeriften anlaşılıyor ki müçtehid hata bile etse ecir kazanmaktadır. Bu ecir içtihadından dolayıdır, hatası da affedilmiştir. Çünkü her olayla alakalı hükümlerde doğru-yu bulmak ya imkansız yahut da çok güçtür. Halbuki Kur'an-ı Kerim'de Allahü Teala:

"Allah dinde size güçlük kılmadı. (Hacc: 22/78)

"Allah sizin için kolaylık olsun ister, güçlük istemez."(Bakara: 2/185) buyurur.

Buhari ve Müslim'de Rasuluİlah'm (s.a.v.), Hendek Savaşı yılında ashabına şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir. "Hiçbiriniz Ben'i Kurayza'ya varmadan ikindi nama-zını kılmasın."

Ashap yolda iken ikindi namazının vakti geldi. Bazıla-rı: "Ben'i Kureyza'ya varmadan kılmayınız", dediler. Bir kısmı da Peygamberimizin maksadı bu değildir, diyerek yolda ikindi namazını kıldılar. Rasulullah (s.a.v.) bu iki guruptan hiçbirini suçlamadı. Bunlardan birinci gurup peygamberimizin hitabını umumi (her halükarda) olarak almış-lardı, onlara göre ikindi vaktinin geçmesi de buna dahildi. İkinci gurup ise ileri sürdükleri bir delille namaz vaktinin geçirilmesini bu emrin şümulünden hariç tutuyorlardı. Çün-kü bunlara göre Peygamberimizin maksadı: Bir an önce Rasulullah tarafından muhasara edilen yere gitmekten iba-retti.

Bu konu fakihlerin meşhur ihtilaflarına yol açan: "Genel hitap kıyasla tahsis edilir mi?" meselesidir. Mamafih namaz-larını yolda kılanlar daha doğru hareket etmişlerdir.

Bilal (r.a.) iki sa'lık hurmayı bir sa' karşılığında satın al-dığında Rasulullah (s.a.v.) bunu geri

vermesini emretmiş[17]fakat kendisine faiz yemenin gerektirdiği cezayı uygulamamış; azarlamamış; lanet ve fisk kelimelerini kullanmamış-tır. Çünkü Bilal (r.a.) bu işi yaparken onun haram olduğu-nu bilmiyordu.

Bunun gibi Adiy b. Hatim ile sahabeden bazıları, oruç-la ilgili olan:

"Fecrin beyaz ipi, siyah ipten ayirdedüinceye kadar yiyip içiniz. (Bakara: 2/187)

ayetindeki Beyaz ve siyah" ipin bildiğimiz maddi ip ol-duğunu sanmışlardı. Bu sebepten yanlarında bir beyaz, bir de siyah ip bulundurur, bunları birbirinden ayırt edecek aydınlığa sahip oluncaya kadar yer ve içerlerdi. Rasulullah (s.a.v.) bu durumdan haberdar olunca, Adiy'e şöyle buyur-du:

"Şu halde senin kafan kalın, bunlar güdüzün aydın-lığı ile gecenin karanlığı anlamındadır.[18]

---

[17] Buharİ, Vekalat: 11; Müslim, Müsakat: 96; Nesai, Büyü: 41
[18] Buhari, Tefsir Bakara: 2-28; Müslim, Siyam: 33.

Bu sözüyle soğuk bir günde başından yaralanmış ve boy abdesti alması gereken bir kişiye (teyemmüm yerine) gusül etmesinin gerekli olduğunu söyleyerek ölümüne sebep olan-lar için Rasulullah (s.a.v.):

"Allah onları öldürsün, adamı öldürdüler, madem bilmiyorlar bir bilene sorsalar ya? Aczin, bilgisizliğin ça-re ve ilacı sormaktır.[19]

Bu kişilerin Rasulullah'ın (s.a.v.) itabına uğramalarının sebebi, içtihada ehliyetli olmadıkları halde fetva verip ha-taya düşmüş olmalarıdır.

Keza; Useme b. Zeyd Hurekat Savaşında "Lailahe il-lallah" diyen birisini öldürdüğünde Rasulullah (s.a.v.) ona kısas, diyet ve kefaret cezası vermedi. Çünkü Usame, onun imanında samimi olmadığına, korktuğu için kelime-i şehadet getirdiğine ve (savaşta) böylelerinin

[19] Ebu Davud, Taharet: 127; İbn Mace, Taharet: 93.

öldürüleceğine ka-ni bulunuyordu. Halbuki bu hareket dinen haramdır.

Selef ve cumhur-u fukuha bu hadise ile istidlal ederek, ehl-i hakkın kanlarının akıtılmasını kendilerince şer'i sandıkları bir delile dayanarak helal sayan ve onlara kılıç çeken bağilerin (eşkiyaların) kısas, diyet ve kefaret cezalarına çarptırılmamalarının gerektiğine kail olmuşlardır. Halbuki onların yaptıkları bu iş haram kılınmıştır. Şer'i bir delile ay-kırı bir davranış içerisinde olan kişinin gerekli cezaya layık olabilmesinin şartını yukarıda anlattık. Artık her hitapta bunu zikretmeye gerek yoktur. Çünkü bu mesele zihinlerde iyice yerleşmiştir.

İslam'ın emirleriyle amel eden bir kimsenin Allah'ın (c.c.) va'd buyurduğu mükafata nail olabilmesi için ameli-ni yalnız Allah (c.c.) için yapmış olması ve sonradan dinden dönerek yaptıklarını boşa çıkarmamış bulunması

şartları vardır. Bu şartlar da içinde mükafat va'd edilen her hadis-te söylenmemiştir.

Bir nasla amel etmeyen kimsenin ceza göreceği düşünül-se bile bu cezayı önleyecek engeller vardır. Bu engeller tevbe, istiğfar, günahları silip götüren iyi ameller, çekilen bela ve musibetler, şefaati makbul olanın şefaati, ve niha-yet en büyük merhamet sahibinin rahmeti...

Bir insanda bu sebep ve manialardan hiçbiri yoksa ki bu ancak Allah'a (c.c.) açıktan isyan eden ve ona karşı direten birisi hakkında düşünülebilir, işte o zaman o kimse cezaya müstehak olur. Bundan o fiilin cezayı gerektirdiği ve dola-yısiyle haram ve çirikin olduğu anlaşılır. Ancak; bu işi ya-pan her şahsın muhakkak ceza göreceğine hükmetmek ke-sinlikle batıldır. Çünkü cezaya müstehak olabilmek için onu gerektiren şartın bulunması (yani onu mazur kılan se-beplerin bulunmaması) ve yukarıda zikredilen suçu

affetti-rici maniaların da bulunmaması gereklidir.

Bunun izahı şudur:

Bir hadisle amel etmeyen kimseleri üç kısma ayırabili-riz:

1- Bütün Müslümanların ittifakıyla caiz görülen terk. Buna örnek olarak: Kendisine hadis ulaşmayan bu konuda fetva veya hükme ihtiyacı olduğu halde onu araştırmada ku-sur etmeyen kimsenin terki (hadisle amel etmemesi) göste-rilebilir. Nitekim daha önce gerek Hülefa-i Raşidin ve ge-rekse başkalarından söz ederken bu hususa değindik. Böy-le bir kimsenin hadisi terk etmek gibi bir kusur işlemesin-den dolayı ona bir ceza terettüp etmeyeceği hususunda hiç-'bir Müslüman şüphe etmez.

2- Caiz olmayan terk. Bu çeşit kusurun müçtehidlerden ve imamlardan sadır

olmayacağı hemen hemen kesin olarak söylenebilir. Ancak; bazı alimlerden aşağıda açıklayaca-ğımız şekilde meydana gelmiş olmasından korkulur:

a) Nazar ve içtihadına dayanarak görüş beyan eder fakat mesele ile ilgili hükmü anlamakta kusurlu olduğundan hük-mün bütün sebep ve şartları bulunmadan söylemiş olur.

b) Bir delile istinaden görüşünü ortaya koyar. Yalnız meselenin derinliğine nüfuz edememiştir.

c) Bir delile dayanarak görüşünü ifade etmiş olmakla be-raber, adeti veya başka bir maksadı dolayısiyle konuyu da-ha derinden inceleyip, kendi sözüyle karşılayan bir hadisin bulunup bulunmadığını tam manasıyla araştırmamıştır.

İşte bu sebepten alimler, üzerinde çalıştıkları meselede muteber olan içtihadı yapamamanın korkusu içinde olurlar-dı.

Bu kusurların günahları vardır, ancak bu günahların ce-zasının sahibine ulaşması için onun tevbe etmemiş olması gerekir. Bazen de bu günahı; tevbe, istiğfar, iyilik, bir be-laya uğramak, şefaat ve rahmet yok eder.

Nefis ve hevasına uyup, batıl olduğunu bildiği şeyi mü-dafaa eden, bir de bir söz ve görüşün, müsbet veya menfi de-lillerini bilmeden onun doğru veya yanlış olduğu hakkında kesin hüküm verenler bu aftan ve rahmetten yararlanamaz-lar. Bunların her ikisi de cehennemdedir.

Nitekim Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuşlardır:

"Kadılar (hakimler) üç kısımdır; bunlardan ikisi ateş-te biri cennette olacaktır. Cennetlik olan: Hakkı bilen ve onunla hükmeden hakimdir. Ateşte olanlar ise; bilmedi-ği halde hüküm

verenle, hakkı bildiği halde ona aykırı hükmedendir.[20]

Müftüler de böyledir. Ancak muayyen bir şahsın cezagörmesinin yukarıda açıkladığımız gibi bazı engelleri var-dır.Yine bu hatalardan bir kısmının büyük imamların bazı-larında vaki olduğunu farzetsek bile -ki bu gibi şeyler onlar-dan uzaktır veya vaki olmamıştır- ümmet tarafından sevil-miş ve kabul edilmiş bulunan bu ulu kişilerin dayandığı sebeplerde yok değildir. Onlardan bazı hataların vaki olma-sı imamet ve büyüklüklerine zarar vermez; çünkü biz onla-rı zaten masum (günahtan korunmuş) kabul etmiyoruz. On-lar da günah işleyebilirler. Bununla beraber kendilerinin en yüksek derecelere erdiklerini umarız. Çünkü, Cenab-ı Hak, onlara başkalarına vermediği iyi ameller ve güzel hal-ler ihsan buyurmuştur. Kaldı ki bunlar hiçbir günah ve ha-ta üzerinde de İsrar etmemişlerdir. Sonra bunlar sahabe-den üstün

[20] Ebu Davud Akdiye: 2

bir derecede de değillerdir. Halbuki ashab-ı kiram'ın içtihad ederek verdiklei fetvalar, hükümler ve ara-larında cereyan eden kanlı vak'alar hakkında da söz bu-dur.

3- Biz bir taraftan kendince bir delile dayanarak her-hangi bir hadisle ameli terketmiş olan müçtehidin mazur ve sevaba nail olacağını söylemekle beraber, diğer yandan sa-hih hadisler buldukça ve bunlarla çelişen başka bir nasa da raslamadıkça bu hadislerle amel ederiz. Müçtehitler hakkın-daki inancımız bizim hadisle amel etmemize mani olamaz. Hatta bu hadislerle bütün ümmetin amel etmesinin farz ol-duğuna, bunları ümmete duyurmanın da yine önemli bir görev olduğuna inanmamız gerekir. Bu hususlarda alimler arasında ittifak vardır.

Bu sahih hadisler de iki kısma ayrılır:

1- Delaleti kafi (kesin) olan. Bu Rasulullah'ın (s.a.v.) söylediğinde ve belli bir manayı

kastettiğinde şüphe ve te-reddüt etmediğimiz sened ve metni kesin olan hadislerdir.

2- Delaleti açık fakat kesin olmayan hadisler

Birinci kışıma giren hadislerin ilim ve amel konuların-da kesinlik ifade ettiklerinde bütün islam alimleri ittifak etmiştir.

Bu hadisler üzerinde de aşağıdaki şu hususlarda ihtilaf et-mişlerdir.

a) Hadisin senedi kafi midir değil midir?

b) Şu veya bu manaya delaleti kesin midir değil midir? Buna örnek olarak haber-i vahid gösterilebilir:

Ümmetin kabul ve tasdikle karşıladığı veya amel husu-sunda ittifak ettiği haber-i vahid (bir iki kişinin rivayet ettiği mütevatir ve meşhur olmayan hadis), bütün fakihler ve kelamcılann çoğuna göre (ilim) ifade eder ve ifade ettiği

bil-gi kesin kabul edilir. Bazı kelamcılara göre ise ilim ifade et-mez.

Birbirini doğrulayan birkaç yoldan ve belli kişilerden ri-vayet edilen haber de böyledir. Bu haberlerin rivayet yolla-rını, ravilerinİn durumlarını ve taşıdığı karineleri ve işaret-leri bilen kişi için bu haber kesin ilim ifade eder. Bu husus-ları bilmeyene göre ise ilim ifade etmez.

Bunun içindir ki hadis iliminin mütahassısları ve derin bilginleri yanında bazı hadislerin kesin bilgi verdiği kabul edilirken diğer bazı alimlerce kesin bilgi verdikleri bir ta-rafa sahih olmadıkları bile zannedilmiştir.

Hadisin kesin bilgi fade etmesinin çeşitli sebepleri var-dır:

a) Haber veren ve rivayet edenlerin çok olması.

b) Haber verenlerin vasıfları.

c) Haberi sunuş biçimi,

d) Haber verenin verdiği haberi anlayışı.

e) Haber verilen şeyin durumu ve mahiyeti...

Bazen az kişinin verdiği haber, bunların dindarlık ve hıfz bakımından üstünlükleri, yalan ve yanılmadan uzak olmaları hususunda emniyet telkin eder ve bunların verdiği haber kesin ilim ifade eder. Halbuki sayıca bunlardan kat kat fazla olanların verdiği haber kesin ilim ifade etmez. Bu ü-zerinde şüphe edilmeyecek bir gerçektir; fukaha, hadisçiler ve çoğu kelamcılarm bir kısmı da bu görüşü kabul etme-mişlerdir.

Bazı fakih kelamcılar ise şu görüşü ileri sürmüşlerdir:

Herhangi bir meselede verdikleri haber kesin ilim ifade eden kişiler miktarındaki sayı ile verilmiş her haber kesin-lik ifade eder. Bu

görüş (belli bir sayıyı kesin ilim ifadesin-de ölçü almak) kesin olarak yanlıştır. Ancak bu hususu açıklamanın yeri burası değildir.

Haber verenlerle ilgili olmayıp, veriîen haberin ilim ifa-de etmesine tesir eden karineleri de burada zikretmedik. Çünkü bu karineler sözü edilen haberden ayrı bulundukla-rı zamanda bazen kesin bilgi ifade eden bu karineler habe-re tabi kılınmamıştır; nitekim haber de onlara tabi kılınma-mıştır. Bunlardan herbiri bazen kesin bilgi bazen de zanna götüren birer, yol ve vasıtadır. Her ikisi de kesin bilgiyi ge-rektirir veya biri kesin bilgiyi diğeri zannı gerektirir bir şekilde birleştiklerinde; haberler hakkında daha çok bilgi-li olan bir kişinin de olmayanın böyle kabul etmediği de olur.

Bazen de haberlerin şu veya bu manaya delaletinin kesin olup olmadığı hususunda görüş ayrılıkları olur. Bunun da se-bebi; söz konusu hadisin nass mı, zahir mi, zahir ise mercuh ihtimalleri ortadan kaldırılacak

karineler var mı yok mu gibi hususlardaki görüş farklılıklarıdır. Bu da geniş bir ko-nudur. Bazı alimlerin, bir kısım hadisler için delaletleri ke-sindir dedikleri halde, bazılarının kesin görmedikleri olabi-lir. Hadisin şu veya bu manaya delalet ve ifadesi kesindir di-yenler, ya hadisin ancak o manaya gelebileceğini veya baş-ka bir manayı vermeğe hadisin müsait olmadığını yahut da başka delilleri bildikleri için böyle davranırlar.

İfade ve delaleti zahir fakat kesin ojmayan hadislere gelince:

Şer'i hükümlerde bunlarla amel etmenin vacip olduğu hu-susunda, muteber alimler ittifak etmişlerdir. Bir ceza v.s.'yi haber vermek gibi ilmi (itikadi) bir hükmü ifade ediyorsa, bu hususta görüş ayrılıkları vardır.

1- Fakihlerden bazıları şu görüşü ileri sürmüşlerdir: Tek fakat adil olan kişinin rivayet ettiği hadis, eğer bir fiille il-gili vaid (dünyevi ve

ahrevi ceza) ifade ediyorsa, bu hadis-te geçen o fiilin haram olduğuna hükmetmek ve bununla amel etmek gerekir. Ancak, ilim ve itikad bakımından mes-net olabilmesi için kesin olması lazımdır.

Keza senet kesin (Peygambere ait olduğu sabit) olmak-la beraber, ifadesi kesin olmazsa durum aynıdır. Aişe (r.a.) Eb'i İshak es'Sabii'nin hanımına söylediği şu sözünü böy-le tatbik etmişlerdir. "Zeyd'e söyleyin, tevbe etmediği tak-dirde, Rasulullah'la (s.a.v.) beraber yaptığı cihadı boşa git-miş ve zayi olmuştur."

Bu haberin izahında derler ki: Aişe (r.a.) Zeyd'in işledi-ği suçun böyle bir cezayı gerektirdiğini bildiği için böyle söylemiştir. Biz onun bu haberini - bir fiili - haram kılma hu-susunda tatbik ederiz.

Ancak, bu vaid ve tehdidin tahakkukuna kail olmayız. Çünkü bize göre hadis tek kişinin haberi ile sabit olmuştur.

Bunların dayandığı delili de şudur: Vaid, itikad mevzu-una girer. Bunun ise ancak ilim ifade eden yolla sabit olma-sı gerekir. Bunun gibi bir fiili içtihad konusuna girerse, onu işleyene ceza gerekmez.

İşte bunların görüşüne göre; vaid hadisleriyle ancak o fi-illerin haram olduğuna hükmedilir, fakat delalet ve ifade ke-sin olmadıkça vaid (ceza) gerekmez.

Bunun bir örneği de, Osman'ın (r.a.) mushafmda yer almadığı halde bazı ashaptan sahih olarak gelen kıraatlerle bir kısım alimlerin amel etmeleri ve bunları delil olarak ileri sürmeleridir. Hem ilim hem de amel gibi iki yanı bu-lunan bu kiraetler sahih, haber-i vahid (tek kişinin rivaye-ti) ile nakledile gelmiştir. Bu kıraetlere amel etme (okuma) hususunda zikredilen hadislerle amel etmişler, ancak Kur'an-ı Kerim'e dahil etmemişlerdir. Çünkü

bunların Kur'an'dan olması ancak kesin bilgi ile sabit olabilecek ilmi meseleler-dendir.

2- Fukahanın çoğunluğu ise - ki bütün selefin görüşü de budur.

Şu görüştedirler:

Bu gibi hadisler, ifade ettikleri vaid hususunda da delil ve kaynaktırlar. Çünkü ashap ve tabiin; bu hadislerle amel ettikleri gibi devamlı olarak bunların ifade ettiklerivaidin gerçekleşeceğini ve hadiste geçen işi yapan kişinin, mezkur cezayı göreceğini genel olarak açıklamışlardır.

Bu husus onların hadis ve fetvalarında yaygındır. Bun-lara göre:

Vaid de şer'i hükümlerden sayılmıştır. Bu şer'i hüküm-ler ise bazen kesin, bazen de zahir (gizli anlamına gelmekte) delillerle sabit olur. Çünkü matlup olan vaid'in tahakkuk edeceğine tam inanç hasıl etmek değil, ister kesin ister zan-nı

galip derecesinde olsun bir inanç elde etmektir. Nitekim ameli hükümlerde de durum aynıdır. Bir insanın Allah'ın (c.c.) bir fii'li haram kıldığına ve o fi'li işleyeni de tam belirlenmemiş bir ceza ile tehdit ettiğine inanması ile aynı fiili Allah teala'nın haram kıldığına ve işleyeni muayyen bir ceza ile cezalandıracağına inanması arasında bir fark yok-tur. Her ikisi Allah'tan (c.c.) verilen haberdir. Herhangi bir delille birinci şekilde haber vermek caiz olduğu gibi ikinci şekilde de haber vermek caizdir. Hatta birisi, bu çe-şit haberlerle vaid hususunda amel daha kuvvetli bir hare-kettir dese daha uygun olur. Bu sebepledir ki ulema tergib ve terhip hadislerinde gösterdikleri müsamahayı ahkam hadişlerinde göstermemişlerdir.

Çünkü ceza ve tehdidin tahakkukuna inanmak insanları bazı fiilleri terketmeye sevkeder. Eğer bu.vaid gerçek ise in-san kurtulmuş olur. Eğer ceza biraz daha hafif ise, bu ceza-nın daha ağır olduğuna inanmak suretiyle meydana gelen

ha-ta kişinin kötü bir fi'li terketmesine sebep olduğu için ona zarar vermez. Çünkü aynı kişinin mezkûr cezanın daha ha-fif olduğuna inanması veya hiç inanmaması halinde de ha-ta edebilir. Bu hata ise insanın gözünde o yasakfiili küçüm-seteceğinden onu işlemesine sebep olacak, dolayısıyla eğer ceza onun inancından daha fazla idiyse ona çarpılacak ve-ya müstahak olacaktır. Şu halde cezanın varlığı veya yok-luğu inancında hata eşittir. Halbuki cezanın varlığına inan-makla kişinin azaptan kurtulması daha mümkündür. Bundan inanmanın daha iyi bir yol olduğu anlaşılmaktadır.

İşte bu delile dayanarak alimlerin çoğu haram kılan de-lili mubah kılan delile tercih etmişlerdir. Fakihİerden birço-ğu da buna dayanarak birçok hükümlerde ihtiyat güzel ol-duğu hususu bütün akıl sahipleri arasında ittifakla kabul edil-miş gibi bir şeydir. Bir kimsenin vaid'e inanmaması halin-de hataya düşmesinden korkması karşısında vaid'in

varlığı-nı kabul ettiği takdirde de hata yapacağı korkusu bulunun-ca, inanmasını gerektiren delil ile inancından dolayı meyda-na gelecek olan kurtuluş birbiriyle çelişmeyen iki sağlam de-lil olarak kalır.

Hiçbir kimse vaid'in varlığına kesin delilin bulunmama-sı vaid'in de bulunmadığına delildir diyemez: Mesela; ba-zı zaid kıraetler hakkında mütevatir haberin olmadığı gibi.

Böyle bir iddia sakattır. Çünkü delilin bulunması delil-le isbat edilmek isitenen (Medlulün aleyh olan) şeyin de bu-lunmadığını göstermez. Her kim kesin bir delil yoktur diye ilmi meseleden birini inkar ederse ki bu bazı kelamcıların tuttuğu yoldur açıkça hata işlemiş olur. .

Ancak; bir şeyin varlığı, onun delilinde varlığını gerek-tirdiğini ve delilin olmadığını bilince onu gerektiren şeyin olmadığını biliriz. Çünkü lazımın yokluğu melzumun da yokluğunu

gösterir. Biliyoruz ki, Allah Teala'nin kitabını ve dinini nakletmeye sevkeden sebepler pek çoktu. Umum için delil ve hüccet olacak hususlar da nakline ihtiyaç duyulan-ları ümmetin gizlemesi caiz değildir. Bu sebeple, bize teva-tür yoluyla altıncı bir namazın veya başka bir süre nakledil-mediği için bunların (altıncı bir namazın 114'ten başka sü-renin) olmadığını kesin olarak bildik. Fakat vaid mevzuu bu kabilden değildir. Çünkü her fiil hakkında varit olan vaid ve tehdidin tevatür yoluyla nakledilmiş olması gerekmez. Ni-tekim bu gereklilik bizzat o fiilin kendisi için söz konusu de-ğildir. Şu halde sabit oluyor ki vaid ifade eden hadislerin mucibiyle amel etmek ve o fiili işleyenlerin tehdit ve cezaya uğ-rayacaklarına inanmak gerekir. Ancak bu cezanın bil-fiil ki-şiye ulaşabilmesinin bazı şartları ve cezayı Önleyen bazı en-geller bulunmaktadır.

Bu kaide bazı Örneklerle daha iyi anlaşılacaktır.

Rasulullah'tan (s.a.v.) sahih olarak şu hadis rivayet edil-miştir:

"AHah (c.c.) faiz yiyene ve yedirene, şahitlerine ve ka-tiplerine lanet etsin, veya eder."

Çeşitli yollarla yine ondan şu hadisler rivayet edilmiştir: Peşin olduğu halde iki ölçeği, bir ölçek karşılığında satan için şöyle buyurdular:

"Hah işte bu ribanın ta kendisidir![21]

"Buğday ile buğdayı satmak peşin ve müsavi olmadık-ça ribadır.[22]

Bu hadisler: Faizin her iki çeşidinin (riba el Fadl ve ri-ba en'Nesİe'nin) riba faiz sayıldığını gösterir.

Ayrıca Rasuhıllah'm (s.a.v.):

"Riba ancak nesiede olur.[23]

---

[21] Buhari, Vekalet: J1; Müslim, Musakat: 96; Nesai, Büyü: 41.

[22] Buhari, Büyü: 54-74-76; Müslim, Musakat: 79; Ebu Davud, Büyü: 12; îbn Mace, Ticaret: 50; Muvatta, Büyü: 38; Tirmizi, Büyü: 24.

hadisi kendisine ulaşmış olan bazı kimseler: îki ölçeği bir ölçek karşılığında peşin olana satmayı riba kabul etme-yerek helal saymışlardır. Bunlar İbn'i Abbas (r.a.) ve ken-disine tabi olanlar: Ebu'ş Susa, Ata, Tavus, Said b. Cübeyr, ikrime ve benzeridir. Bunlar Mekke'nin ileri gelenle-ri, ilim ve amel bakımından ümmetin seçkin kişileridir. Hiçbir Mtislümanm bunlar hakkında veya bunları caiz olacak biçimde- taklid edenler için faiz yiyenlere mahsus la-netin bunlara da ulaşacağına inanması, caiz ve helal olmaz. Çünkü bunlar kendi bilgileri çerçevesinde ve içtihatları ne-ticesinde böyle bir görüşe sahip olmuşlardır.

Bunun gibi bazı Medineli büyük alimlerden, kadınlara gayrımeşru yoldan yaklaşmanın caiz olduğuna dair riva-yetler vardır. Halbuki Eb'u Davud, Rasulullah'tan (s.a.v.) şu hadisi rivayet eder:

---

[23] Buhari, Büyü: 40; Müslim, Büyü; 102; Nesai, Büyü: 50.

"Kim bir kadına meşru olmayan yoldan yaklaşırsa Al-lah'ın Muhammed'e indirdiğini inkar etmiş olur.[24]

Yine Rasulullah'tan (s.a.v.) içki ile ilgili rivayet edilen bir hadis-i şerifde:

"Üç kişiye lanet etmiştir. Üzümü sıkana, sıktırana ve içene.[25]

Yine birçok yollardan: Rasulu Ekrem'in (s.a.v.):

"Her sarhoş eden içki şarap gibidir. [26]

Ömer (r.a.) Muhacirlerle Ensar'ın bulundukları bir sırada Rasulullah'ın (s.a.v.) minberi üzerinde şöyle hitap etmiş-tir:

"Hamr aklı gideren bir içkidir.[27]

---

[24] Tirmizi, Taharet: 102; İbn Mace, Taharet: 122.
[25] Tirmizi, Büyü: 59; îbn Mace, Eşribe: 6.
[26] Buharı, Eşribe: 1; Müslim, Eşribe: 73; Muvatta, Eşribe: 11; Ebu Davud, Eşribe: 5; Tirmizi, Eşribe: 1; Nesai, Eşribe: 22-46.
[27] Buhari, Eşribe: 2-5; Tefsir Maide: 10; Müslim, Tefsir: 32; Nesai, Eşribe: 20; Ebu Davud, Eşribe: 1; Tirmizi, Eşribe: 8.

Hamn yasaklayan ayet indiği zaman, bunun nüzulüne se-bep, Arapların Medine'de içtikleri içki olmuştur.

O zaman Medine'de hurma şarabından başka içki yoktu. Üzüm şarabı onlarda bulunmazdı.

İlim ve amel bakımından ümmetin üstün ve fazileti şah-siyetlerinden bir kısım küfe alimleri; şarabın (hamrin) ancak üzümünden alacağına, hurma ile üzüm şarabından baş-kasının sarhoşluk veren miktarından azının haram olmadı-ğına inanıyor ve helal gördükleri bu gibi içkileri içiyorlardı.

Bu alimler hatalı da olsa mezkur inanç ve amellerini bir tevile dayandırdıkları için veya daha başka manialar bulun-duğu için, bu anlayışlarından dolayı onları mazur görmek ge-rektiği gibi şarap içenler hakkında varid olan cezaya müstehak oldukları da söylenemez. Keza

bunların içtikleri içki-nin lanetlenmiş şaraptan olmadığı da söylenemez.

Çünkü Umumi bir sözün içine onun cüzlerinin girmesi ge-rekir. Ayrıca o zaman Medine'de üzüm şarabının olmadığı da bir gerçektir.

Yine Rasulullah (s.a.v.) Hamr (şarap) satanı da la-netle-miştir. Halbuki Sahabeden bazıları şarap satmışlardır. Bu ha-ber Ömer'e (r.a.) ulaşınca "Allah filanın hakkından gelsin, onlar Rasulullah'ın (s.a.v.):

"Allah Yahudileri lanetledi. Çünkü onlara hayvan yağı yemek haram kılınmıştı, onlar ise satıp parasını yediler"

buyurduğunu bilmiyorlar mı?" diye buyurmuştur.[28]

Şarabı satan sahabi şarap satmanın haram olduğunu bil-miyordu. Ama bu bilmeyiş gerek

---

[28] Buhari, Büyü: 112; Meğazi: 50; Müslim, Musakat: 71; Ebu Davud, Büyü: 66; Tirmizi, Büyü: 61.

onun, gerekse diğerlerinin bu haram olan satıştın vazgeçmeleri için Ömer (r.a.) bu su-çun cezasını açıklamadan çekinmedi.

Rasulullah (s.a.v.) şarap sıkan ve sıktıranı da lanetle-miş-tir. Halbuki fakihlerden çoğu başkası adına şarap yapacağı-nı bile bile üzüm sıkmasını (şarap çıkarmasını) caiz görmüş-lerdir. Şarap yapmak için üzüm suyu çıkarmanın lanetlen-miş olduğuna dair nass mevcut olduğu halde, bir engel do-layısıyle mazeret sahibi olan kişinin bu hükmün şümulüne girmemesi mümkündür.

Yine Rasulullah (s.a.v.) birçok sahih hadislerinde vasi-le ve mevsuleyi (Takma saç - peruka - takan ve taktıranı), lanetlemiştir.[29]

Bazı fakihler ise bunu mekruh saymışlardır.

Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurur:

[29] Buhari, Libas: 83-85; Müslim, Libas: 115; Nesai, Zinet: 71.

"Gümüş kaptan içen kimse karnına ancak cehennem ateşi yuvarlar.[30]

Halbuki bazı fakihler bunu tenzihen mekruh görürler.

Keza Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyuruyorlar:

"İki Müslüman birbiriyle karşı karşıya gelince ölen de öldüren de ateştedir.[31]

Bu hadise göre, haksız yere müminlerin birbiriyle savaş-malarının haram olması gerekir. Halbuki biz Camel ve Sif-fin savaşlarına katılan kimselerin ateşte olmadıklarını bili-yoruz. Çünkü onların savaş konusunda mazeretleri ve tevil-leri vardı. Ayrıca yaptıkları işin cezasının kendilerine veril-mesini engelleyecek birçok iyi amelleri mevcuttur.

---

[30] Buhari, Eşribe: 28; Müslim, Libas: 1.
[31] Buhari, Şirb: 2, Hiyel: 12.

Rasulullah (s.a.v.) sahih bir hadisinde şöyle buyurdular:

"Üç kimse vardır ki Allah kıyamet günü onların yüzüne bakmaz, kendileriyle konuşmaz, onları temize çı-karmaz."

1. Yanında fazla su bulunduğu halde onu yolcudan esirgeyen. Allah ona şöyle der. Senin elinin emeği ol-mayan lutfu, onlardan esirgediğin gibi ben de senden lüt-fumu esirgiyorum.

2. Devlet başkanına ancak dünyalık için bey'at eden (rey veren) kimse; istediğini verirse razı olacak, ver-mezse kızacak.

3. İkindiden sonra vakit darahnca:

"Bir mal için yalan olarak telif edilen fiattan daha faz-lasını verdiler diye yemin eden kimse.[32]

[32] Müslim, İman: 173; Ebu Davud, Büyü: 62; Nesai, Büyü: 6.

Bu hadis-i şerif, elindeki fazla suyu başkalarından esir-geyen kimse için büyük bir tehdittir. Halbuki bazı alimler bu-nu caiz görürler. Alimlerin bu muhalif görüşleri hadisi de-lil olarak gösterip bu işin haram olduğuna hükmetmemi-ze engel olmadığı gibi, böyle bir hadisin bulunması kendi iç-tihadına dayanarak tevil yapan alimin mazeretli bulunduğu-na ve bu tehdidin ona şamil olmadığına inanmamıza da en-gel olmaz.

Rasuluilah (s.a.v.) şöyle buyurdu:

"Allah hülleciye ve kendi için hülle yapılan kocaya la-net etsin.[33]

Bu Rasuluilah (s.a.v.) ve ashabından sayısız yollardan ri-vayet ediîmiş sahih bir hadistir. Halbuki bazı alimler mut-lak olarak bazıları da akit sırasında şart koşulmadiği takdir-de hüllecinin nikahını sahih kabul etmişlerdir.

[33] Nesai, Zinet: 25.

Onların bu hu-susta bilinen mazeretleri vardır. Zira birincilere göre usul ka-idelerinden ortaya çıkan kıyas, nikah: îki bedelden birinin bilinmemesiyle batıl olmadığı gibi ileri sürülen şartlarla da batıl olmaz. İkincilere göre ise; akit esnasında ileri sürülmüş şart yoksa, akitlerin hükmü değişmez. Bu görüşe kail olanlara mezkur hadis uluşmamıştır, anlaşılan budur. Çün-kü onların eski kitaplarında bu hadis yer almamıştır. Eğer bu hadis onlara ulaşmış olsaydı ya hadisi alarak veya almadık-larının sebebini açıklayarak ondan söz ederlerdi. Hadis on-lara ulaştığı halde, tevil etmiş olmaları, yahut mensuh oldu-ğuna inanmaları veya onunla çelişen başka delillerin bulun-ması da muhtemeldir.

Biz biliyoruz ki herhangi bir kimse bu şekilde hüllenin helal olduğuna inanarak hülleyi yapsa bile böyle kimseler mezkûr tehdide dahil olmayacaktır. Bazı şahıslar hakkında şartı bulunmadığından veya bir engelden dolayı tehdidin ger-çekleşmesi hüllenin bu tehdide

sebep olduğuna inanmama-mıza da bu durum mani değildir.

Anası, El'Haris b. Kilde ile nikahlı iken doğmuş bulunan "Ziyad b. Ebih" i Ebu Sufyan "Bu bendedir" dediği için Mu-aviye onu nüfusuna geçirmiştir. Halbuki Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Kim kendisine babası olmadığını bile bile bir kimseye nisbet eder, babam budur derse, cennet ona haramdır.[34]

"Her kim babasından başkasına kendisini nisbet, efendisinden başkasını sahip edinirse, Allah'ın, melek-lerin ve bütün insanların laneti onların üzerinedir. Al-lah onlardan ne fidye ne de şefaatçi kabul eder.[35]

Bunlar sahih hadislerdir. Rasulullah (s.a.v.) çocuğun yatak sahibine (nikahlı kocaya) ait olduğuna hükmetmiştir. Bu üzerinde ittifak

[34] Buharı, Müslim, Ahmed, Ebu Davud.
[35] Müslim, İman: 114

edilmiş hükümlerdendir. Biz biliyoruz ki çocuğun yatak sahibi olan babasından başkasına nisbet ede-rek ona baba diyen Rasulullah'ın (s.a.v.) sözündeki tehdi-de dahildir. Bununla beraber değil sahabe onlardan başkalan için bile-şahis belirterek-bu tehdit ona şamildir diyeme-yiz. Zira Rasulullah'ın (s.a.v.) hükmü onlara ulaşmamış olabilir, çocuğun annesini kim hamile bırakmışsa oria ait ola-cağına inanabilirler. Zeyyad'm anasını Ebu Sufyan'ın gebe bıratığma inanabilirler. Çünkü bu hüküm özellikle sünnetin yayılmasından önce pek çok insana Örtülü kalmış olabilir. Aynı zamanda cahiliye devrinde adet de böyle idi. Bu ihti-mallerden başka yapılan iyi amellerin, tehdidi önleyici ma-nialar olarakta düşünülebilir.

Bu geniş konudur. Çünkü kitap ve sünnette haram kılı-nıpta, bazı müçtehitlerce haram delilleri kendilerine ulaşma-dığı için helal saydıkları veya bu delillere karşı kendi akıl ve bilgileriyle içtihad ederek helal delillerini

tercih ettikle-ri için böyle bir görüşe sahip oldukları meseleler buraya gi-rer. Bir şeyi haram kılmanın bazı hükümleri vardır. Bunlar günahkar saymak, yermek, ceza ve fasık olma v.s. fakat bunların şartları ve manileri de vardır. Bazen haram kılma sabit olduğu halde ya şartları bulunmadığından veya bir engel bulunduğu için diğer hükümleri bulunmayabilir. Yi-ne aynı sebeplerle bir şahıs için haram olmayan bir başka-sı için olabilir.

Sözü tekrar ettik ve uzattık, çünkü bu meselede iki görüş var:

1- Bütün selef ve fukahanın görüşü Allah'ın hükmü bir-dir. Kim usulünce yapılmış, fakat hatalı bir içtihatla buna muhalefet ederse, mazereti makbuldür, ecir de alacaktır. Buna göre; içtihadına dayanarak tevil eden bir müçtehidin işlediği fiil haram olur. Ancak Allah (c.c.) affettiği için haramın neticesi ona dokunmaz, Çünük Allah (c.c.) insan-ları güçlerinin yetmediğiyle mükellef kılmaz.

2- Her ne kadar başkası hakkında haram ise de haram kı-lan delil kendisine ulaşmadığı için onun hakkında haram de-ğildir. Bunun neticesi o şahsın işlediği fiil haram olmaz. Bukonudaki değişik görülen fikirler birbirine yakındır. Daha ziyade bir ifade değişikliğine benzemektedir.

Bir işin yapılmasının haram olup olmadığı ihtilaflı olan bir yerde rastlanılan vait (tehdit) hadisleri hakkında böyle söylenilmesi mümkündür. Çünkü ulema -bir işin yapılma-sının yasaklanmış olduğuna ister ittifak edilsin, isterse ih-tilaf edilsin- bu hadislerle tehdit edilen fiilin yasaklanmış ol-duğuna delil getirileceği hususunda ittifak etmişlerdir. Hat-ta en fazla ihtilaflı konularda bu hadislerle delil getirmeye ihtiyaç duymuşlardır. Ancak yukarıda da izah ettiğimiz gi-bi hadislerin sübutu kesin olmazsa o zaman bu hadislerle is-tidlal edilip edilmeyeceği hususunda alimler değişik gö-rüşler ileri sürmüşlerdir.

Soru: Vait (tehdit) hadislerinin şümulüne, sadece haram olduğuna ittifak edilmiş fiillerle, faili lanetlenmiş, gazap ve-ya ceza ile tehdit edilmiş olan fiilleri de haram olduğuna it-tifak edilmiş fiiller gibi kabul ederek soksaydınız, haram olan bir fiili helal itikat ederek işleyen bazı müçtehidler sözko-nusu tehtidin şümulüne girmemiş olurlardı. Çünkü haram olan bir fiilin helal olduğuna inanan bir kimse sadece o ha-ramı işleyenden daha tehlikeli bir iş yapmıştır. Çünkü o bizzat fiilin yapılmasını emretmektedir. Şu durumda müç-tehid dolayısıyla lanet veya gazabın neticesine maruz kal-maz mı?

Bu soruya birkaç yönden cevap verilebilir.

1- Bir fiili yasaklayan delilin şümulü altına giren fiille-rin yasaklanmış olduğu hususunda bir ihtilaf vardır veya yok-tur... Eğer ihtilaf mevcut değilse; o fiilin haram olması ge-rekir. Haram olduğuna ittifak edilmişse haram, ihtilaf

edil-mişse helaldir, şeklindeki bir görüş icma'a aykırı olduğu gi-bi zorunlu olarak islam dininde batıl olduğu açıktır.

Şayet herhangi bir şekilde ihtilaf mevcut ise müçtehidlerden haram olan o fiili helal itikad edenler veya işleyenler, o fiilin sonucu olan kınama veya cezaya uğrayacaklar mı-dır?

Bu soruyu yukarıda ittifakla sabit olan hadisleriyle ihti-laflı bir şekilde sabit olan tehdit hadislerini işlerken uzun uzadıya izah etmiştik.

Tehdidin fail hakkında tahakkuk ettiğine, halbuki hara-mı helal itikat edenin cezasının onu helal itikad etmeden iş-leyenden daha ağır olduğuna gelince; bir işin yapılmasının haram olduğu hakkında ihtilaf varsa, müçtehide hadiste ba-his mevzu edilen haramı helal kıldığından ötürü ceza gerek-mez; çünkü mazeretlidir. Bunun gibi o fiili işleyen de ceza-ya müstehak olmaz. Müçtehid bu haram

kılmaya bağlı olan kınama, ceza, v.s. hükmü altına girmediği gibi, tehdidin hükmü altına da girmez. Çünkü tehdit de kınama ve cezanın bir çeşididir. Bir şeyin şümulünün altına giren bazı nevile-rine verilen cevap, diğer kısmına da verilmiş demektir.

Kınamanın azı ile çoğu, cezanın hafifi ile ağırı arasında bir fark yoktur. Bu konuda çoğundan sakmdırıldığı gibi azından da sakmdınlmıştir. Ancak; müçtehide (içtihadından dolayı) bunların ne azı ne de çoğu ulaşmaz; belki bunların zıddı olan ecir ve sevaba nail olur.

2- Bir fiil üzerine tereddüp edecek hüküm hakkında itti-fak veya ihtilaf edilmiş olması o fiilin kendisinin ve özellik-lerinin dışında birtakım izafi (değişebilen) meselelerdir ki, bazı alimler bunu bilmemişlerdir. Mesela amm (genel) bir lafızdan has (özel) bir mana kastediliyorsa o genel olan lafzın tahsis edildiğini gösteren bir delilin bulunması gere-kir. Bu delil, ya lafızla birlikte mevcuttur

ve bazılarına gö-re hemen açıklanması gerekir, veya bu açıklama ihtiyaç duyulan bir zamana kadar tehir edilebilir. Cumhur-i ulema bu görüştedir.

Şüphesiz Rasulullah (s.a.v.) zamanında böyle bir lafza muhatap olanlar o lafzın gerektirdiği hükmü hemen bilmeye muhtaçtır. Şöyle ki; faiz yiyenler, hülleci, v.s.'ye lanet eden hadisi şerifin umumi lafzından ne kastedildiğini anla-mak icmaya bağlı olsaydı, bu lafzın anlamı Rasulullah'ın (s.a.v,) vefatından ve ümmetin bu umumi lafzın tek tek bü-tün fertleri hakkında konuşmalarından sonra ancak anlaşıl-mış olacaktı. Bu takdirde Rasululİah'm (s.a.v.) sözünün açıklanmasını topyekün ümmetin o sözle ilgili fikirlerini be-yan etmesine kadar tehir etmek gerekirdi ki bu da caiz de-ğildir.

3- Böyle bir sözle (hadisle) ümmetin muhatap olmasın-daki sebep, haramı bilip kaçınmaları, icmalarında (sözbirliği ettikleri yerlerde) ona dayanmaları ve ihtilafa düştükle-rinde de

onunla delil getirmeleri içindir. Eğer hadisten kas-tolunan mananın ne olduğunu bilmek ve anlamak sadece ic-ma'a bağlı olsaydı, o zaman icmaa bilinmeden hadisle de-lil getirmek doğru olmazdı. Ve böylece hadis icmanın daya-nağı olmamış olurdu. Çünkü icmanın dayanağının kendin-den önce bulunması gerekir, sonra gelmesi caiz değildir. Bu durum batıl bir devre (kısır bir döngüye) müncer olur. Şöy-le ki, hadisten kastolunan manayı bilmedikçe icma ehlinin o hadisle istidlal etmeleri mümkün olmaz. İcma yapılmadık-ça da hadisten kastolunan mana bilinmez. Şu halde hadisle istidlal kendinden önce icmaya, icma da kendinden önce is-tidlale bağlanmış olur. O zaman bir şeyin varlığı kendine bağlanmış olur ki bu da caiz değildir, ihtilaflı konularda hüc-cet olamaz. Çünkü böyle bir şey varit değildir. Bu durum ge-rek üzerinde ittifak edilen ve gerekse ihtilaf edilen fiillerde hadis bir hükme delalet etmekten uzaklaştırmak demektir. Bu hal, içinde bir fiil hakkında tehdit bulunan hiçbir

nassm o fiili yasakladığını bize ifade etmemiş olur ki bu da kesin-likle batıldır.

4- Yukarıda (üçüncü maddede) izah edilen bu durum (yani hadisten ne kastedildiğinin bilinmesinin icmaya bağIı olduğu) herhangi bir konuda İcmanın olup olmadığını bilmeden hiçbir hadisle istidlal edilemeyeceğini gerekti-rir. Bu taktirde birinci asırda yaşayanlar, hatta hadisi Rasulullah'ın (s.a.v,) bizzat ağzından duymuş olanlar bile o ha-disle delil getirmeleri caiz olmazdı. Böyle bir hadis duyup, ulemadan bir çoğunun da onunla amel ettiğini gören ve muariz birisine de rastlamayan kimse, acaba yeryüzünde bu-na muhalif kimse var mıdır, yok mudur diye araştırma yap-madan o hadisle amel etmemesi icab eder. Nitekim her-hangi bir meselede tam bir araştırma yapmadan icma ile de-lil getirmek de caiz olmaz. Bu durum karşısında müçtehidlerden yalnız bir kişinin muhalefetiyle Rasulullah'ın (s.a.v.) sözü ile istidlal etmek batıl olmuş olur. Bu da bir kişinin mu-halefeti ile

Rasulullah'ın (s.a.v.) sözünün boşa çıkarılmış ol-ması, yine bir kişinin muvafakati ile Rasulullah'ın (s.a.v.) sözünün gerçekleştirilmiş olması demektir. Bu kişi yanıldı-ğı zaman onun hatası Rasulullah'ın (s.a.v.) sözünü hüküm-süz kılmış olur ki böye bir görüş zaruri olarak batıldır.

İcma bilindikten sonra delil getirilir denilse o zaman nassların delaleti icmaya bağlanmış olur ki bu da icmaya terstir. Çünkü bu takdirde nassların (manaya) delaleti kalmaz, muteber olan icmadır, nass ise tesirsizdir.

Şayet muhalif bir görüşün varlığı bilinmediği zaman ha-disle delil getirilir denilirse; o zaman da ümmetten birinin sözü (ihtilafı) da yine icmaya terstir ve böyle bir iddianın İs-lam dininde zaruri olarak batıl olduğu açıktır.

5- Lafzın (hadisteki umumi lafzın) şümulüne yasaklan-mış fiillerin girmesi hususunda bütün

ümmetin inanıp bağ-lanması mı şarttır? Yoksa alimlerin inanması ile yetinile-bilir mi?

Birinci şekilde; bütün ümmetin, hatta İslam merkezinden uzak yerlerde yaşayanların ve İslamiyete henüz girmiş olan-ların tehdit hadislerinin şümulüne giren fiillerin yasaklanmış olduklarına inandıklarını bilmeden o hadislerle delil ge-tirmek caiz olmaz.

Hiçbir Müslüman, hatta aklı başında hiçbir kimse böyle bir iddiada bulunamaz. Çünkü böyle bir şeyi bilmek müm-kün değildir.

İkinci şekilde ise (yani alimlerin inanmasıyla yetinmek) bir fiilin yasaklanmış olduğunda bütün aîimlerin ittifak et-mesinin şart kılmmasmdaki sebep içtihadında yanılan bazı müçtehidleri, tehdidin şümulüne sokmamak içindir. Alim hakkında böyle olduğu gibi avamdan fiili yasaklayan deli-li duymayanlar hakkında da durum aynıdır. Birinin ümme-tin büyüklerinden ve fazıllarından olmasıyla

diğerinin avam-dan olması arasında bu hususta bir fark yoktur. Bunların bir yönden birbirlerinden ayrılmaları hükümde birleşmelerine mani değildir. Allahü Teala içtihadında yanılan müçtehidi bağışladığı gibi yanılan ve öğrenme imkanı da bulamayan cahil kişinin irtikap ettiği o haram fiilin meydana getirdiği mefsedet, şariin (şeriat sahibinin) haram kıldığını helal sa-yan bazı imamların meydana getirdiği mefsedete göre daha çok azdır. Çünkü cahil o fiilin haram olduğunu bilmemiş ve öğrenme imkanı da bulamamıştır.

Bu sebepten "Alimin hatasından sakınınız; çünkü onun hatasıyla bütün alem hata eder" denilmiştir.

İbn-i Abbas da (r.a.) şöyle demiştir: "Vay o alimlere uyanların haline!"

Bu kadar ağırlığı ile birlikte alimin hatası affediliyorsa, cahilinki gayet tabii affedilir. Evet alimle cahil bir yönden ayrılıyor. Şöyle ki, alim

içtihat etmiştir ve içtihadına göre hükmetmiştir. Onun ilmi yayması, sünneti yaşatması içiti-hadındaki hatasından kaynaklanan mefsedeti kapatmıştır. Bu yönden alimle cahil arasında Allahü Teala fark yaratmıştır. Müçtehide içtihadından, alime ilminden ayrılan bu iki züm-re afva uğramada müşterektirler. Ceza ister az olsun, ister çok olsun- layık olmayana tereddüp etmez.

6- Bazı kesin hüküm bildiren tehdit hadisleri vardır ki, a-limler bunların ifade ettiği manada ihtilaf etmişlerdir. Me-sela "Adına bir kısım ulema birinci akitte hülle rükün (şart) olarak ileri sürülmediğinden bunu yaptıran kimse hiçbir durumda günahkar olmaz, lanete uğramanın sebebi ise hül-leyi (yani nikahtan soma boşamayı) yerine getirmenin va-cip olduğu inancından ötürüdür şeklinde izah etmişlerdir. Şu halde bir kimse birinci nikahın sahih ve şartın (nikahtan son-ra boşamanın) batıl olduğuna inanırsa, zevce ikinci koca için helaldir. Günahtan da uzaktır. Hüllecinirt

lanetlenmesi ise ya hülle yaptığından veya yalnız akitte ileri sürülen şartın (hüllenin) yerine getirilmesinden vacip olduğuna; ya da her ikisini birden (yani hem hülle yaptığından, hem de ni-kahta şart olarak ileri sürülen hüllenin mutlaka yerine geti-rilmesinin vacip olduğuna) inanıp itikat ettiğinden dolayı-dır.

Birinci, ikinci ve üçüncü şekilde maksat hasıl olmuştur.

îkinci şekilde ise lanete uğramaya sebep mücerred itikat (yani nikahtan sonra boşama şartının yerine getirilmesinin vacip olduğu inanci)dır. Hülle ister yapılsın ister yapılma-sın.

Bu durumda hadis şerifte geçen hülle yapmak ve adına hülle yaptırmak fiili lanete sebep olmamış ve lanetin sebe-bine dokunulmamış olur ki bu da batıldır.

Sonra nikahta şart koşulan hülleyi yerine gitirmenin va-cip olduğuna inanan kimse eğer

cahil ise lanete uğramaz. Eğer böyle bir şartın yerine getirilmesinin gerekmediğini bi-liyorsa şu halde onun vacip olduğuna itikat etmesi mümkün değildir. Ancak; Rasulullah'a (s.a.v.) rağmen böyle bir inanç besliyorsa o zaman kafir olur ve hadisin manası da ka-firlere lanete dönüşmüş olur. Halbuki küfrü böyle cüzi bir hükmü inkara bağlamanın bir manası yoktur. Bu aynen şöyle demek olur: Rasulullah'ın (s.a.v.) buyurduğu: "Nikahta boşanmayı şart kılmak batıldır[36]

hükmünü yalanlayan kimseye Allah lanet etsin.

Sonra, hadis gerek lafız ve gerekse mana bakımını: umumidir ve umumi olarak başlamaktadır. Bu gibi umul sözleri nadir manalara hamletmek caiz değildir. Çükü bu Hal sözü manasından çıkarır. Tıpkı bazıların, Rasulullah (s.a.v.): "Herhangi bir kadın velisinin izni olmadan evlenir onun nikahı batıldır[37]

---

[36] EbuDavud,Talak:7.
[37] Ebu Davud, Nikah: 20; Tirmizi, Nikah: 14.

hadisini tevil ederek buradaki kadından maksadın kita batı kesilen cariye olduğunu iddia etmeleri gibi.

Bu şekilde bir yorumun nadir olduğunun izahına gelin-ce; cahil bir Müslüman zaten hadisin şümulüne girmez. Ni-kahta ileri sürülen hülle şartının yerine getirilmesinin vacip olmadığını bilen bir Müslüman ise, böyle bir şartı ileri sür-mez. Ancak kafir ise müstesna... Halbuki kafir de Müslüman-lar gibi evlenmez. Şayet kafir olduğu halde Müslümanlar gi-bi evleniyorsa o kimse münafık demektir. Şu halde bu tarz-da bir nikahın yapılması çok nadirattandır.

Eğer nikahta şart koşulan hülle konusu kimsenin kalbi-ne gelmez, şayet böyle bir şeyi kalbinden geçirseydi, o za-man bunları söyleyen doğru olabilirdi denilirse, buna cevap olarak deriz ki: Bir çok yerlerde delilleriyle birlikte anlat-tık ki, hadisteki "Hülleci" den

maksat akitte boşamayı şart kılmasa bile o niyetle nikahlananandır.

Bunun gibi bazı fiiller hakkında lanet, ateş vs. özel teh-ditler ifade eden hadisler vardır ki, birçok yerlerde açık ve kesin oldukları halde bazı alimler bunlarda da ihtilaf etmiş-lerdir. Mesela; İbn-i Abbas'ın (r.a.) Rasulullah'tan (s.a.v.) rivayet ettiği bir hadiste:

"Allah kabirleri ziyaret edenlere, onların üzerine ca-mi yaptıranlara ve kandil yakanlara lanet etsin[38]

buyurulmaktadır. Halbuki alimlerden bazları da mek-ruh demişlerdir. Haram diyen hiç olmamıştır.

Buna bazı örnekler Ukbe b. Amir'in (r.a.) rivayet ettiği hadiste:

---

[38] Müslim, Cenaiz: 94; Ebu Davud, Cenaiz: 76.

"Kadınlara meşru olmayan yoldan yaklaşan erkekle-re Allah lanet etsin."

Enes'in (r.a.) rivayet ettiği hadiste "Müşteri çeken rızikanmıştir; ihtikarlık yapan melundur", buyurmaktadır.

Keza yukarıda geçen bir hadiste:

"Allah üç kimseyle konuşmaz... Bunlardan biri de yanında fazla su bulunduğu halde onu ihtiyacı olana vermeyendir."

Yine bir hadiste Rasulullah fs.a.v.):

"Şarap satana lanet etmiştir."

Halbuki seleften bazıları şarap satmışlardır.

Rasulullah'tan (s.a.v.) sahih olarak gelen bir hadis-i şe-rifte:

"Kibirlenerek yürürken eteğini çeken kimseye Allah (c.c.) kıyamet günü rahmet nazarıyla bakmaz"

buyurulmaktadır. Bir başka hadiste de:

"Ve kimseyle Allah (c.c.) kıyamet günü konuşmaya-cak, onlara rahmetiyle bakmayacak ve onları paylama-yacaktır. Bunlar için büyük azap vardır. (Kibirlenerek) eteğini yerde süründüren, (yaptığı bir iyilikte) başa kakan ve yalan yere yemin ederek eşyasını satan" buyurulmuştur.

Halbuki fakihlerden bazıları böbürlenerek elbiseyi çek-meyi ve yerde süründürmeyi haram görmemişler, sadece mekruh saymışlardır.

Rasulullah'ın (s.a.v.) en sahih hadislerinin birinde: "Saçını tepesine toplayan ve toplattıran kadına Allah (c.e,) lanet etsin" buyurulduğu

halde fakihler arasında haram olup olmadı-ğı ihtilaflıdır. Keza bir hadiste:

"Gümüş kaptan su içenlerin karınlarına cehennem ateşi doldurulur"

Duyurulmuştur. Ulemadan gümüş kaptan su içmeyi haram görmeyenler de vardır.

7- Hadisteki umumiliği gerektiren sebep mevcuttur. Bu-nun karşısındaki yukarıda anlatılan zıd görüş İse hadisin umumiliği ile çatışır durumda değildir. Çünkü bunun vara-cağı sonuç hadisdeki bu umumiliği üzerinde ittifak ve ihti-laf edilmiş bütün fiillere tatbik edip lanete layık olmayan ba-zı kişileri lanetin şümulüne sokmayı gerektirir.

Kaide ve prensibe aykırı olarak yapılan tahsis (genel bir hükmün şümulünü daraltmak) yine kaide ve prensibe aykı-rı olarak çoğaltılmış olur.

Netice; bu umumi hükümden cehaletinden, içtihadın-dan veya taklidinden dolayı mazeretli olanlar çıkarılır. Hal-buki hükmün, üzerinde ittifak edilen fiillerle, mazeretli ol-mayanlara şamil olduğu ifade edilseydi daha az tahsis (özel-leştirme) yapılmış olurdu ve daha tabi olurdu.

8- Tehdit ifade eden sözü bu şekilde tatbik ettiğimiz za-man lanetin sebebi ifade edilmiş olur ve bir engelden dola-yı haklarında hüküm tahakkuk etmemiş olanlar bundan is-tisna edilmiş olur.

Zıt bir görüşten dolayı haklarına va'd (müjde) veya vait (tehdit) gerçekleşmemiş olanları şüphesiz bu müjde ve teh-didi yapan istisna edemez. Böylece söz doğru bir yola gir-miş olur.

Lanete uğramaya sebep olarak ya haram olduğunda icmayapılmış olan bir fiili işlemek, veya icmaya aykın itikat taşımak şeklinde ifade

edersek; bu durumda lanete uğrama-nın sebebi hadiste anlatılmamış olur, Bu taktirde yukarıda olduğu gibi, umumu tahsis etmek gerekir. Bu tahsisi iki ta-raftan biriyle yapmak, icab ederse birinci tarafı tutmak (ya-ni haram olduğunda ittifak edilmiş fiili irtikap) daha uygun olur. Çünkü bu, sözün lafzına daha münasip ve açıktır.

9- Bu şekildeki açıklamayı gerektiren sebep, mazeretli olanları lanetin şümulüne sokmamaktır. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, tehdit hadislerinden maksat; bunların ya-sakladığı fiilleri işlemenin lanete uğramaya sebep olduğu-nu beyan etmektir. Şu halde: Şu fiil lanete sebep olur diye-bili-riz. Ancak, her şahıs hakkında bu hükmün tahakkuk et-mesi gerekmez. Sebep bulunur da hüküm ona tabi olmaz. Bunda bir mahzur yoktur. Zira yukarıda da izah ettiğimiz gi-bi müçtehide (içtihadından ötürü) kınama, ceza ulaşmaz. Hatta haramı işleyenden ise, harama helal diyenin daha bü-yük günah işlediğini söylediğimiz halde, bu

konuda makbul mazereti olanlar mazur sayılmışlardır.

Şayet denilse ki, haramı işleyen ya müçtehiddir veya onu taklid eden kişidir. Her ikisi de cezanın dışında kaldı-ğına göre, cezaya kim uğrayacaktır? Buna birkaç türlü ce-vap verebiliriz,

a) Tehdit hadislerinden maksat, muayyen bir fi'lin ceza-yı icap ettirdiğini açıklamaktır, İster o fi'li işleyenler bulun-sun isterse bulunmasın.

Farzedelim ki, o fi'li işleyen var da, ancak onun hakkın-da cezayı gerektiren şartlar mevcut değil, veya cezayı engel-leyici haller var; bu durumlar o fi'lin haram kılınmış olma-sına zarar vermez, (onu helal yapmaz). Bilakis biz onun haram olduğunu bildiririz ki herkes kendisini bu gibi fiille-ri yapmaktan sakındırsın. Böyle bir fi'li makbul bir ma-zeretinden ötürü işleyenler, Allah'ın rah'metine uğrar. Nitekim küçük günahlar da

haram kılınmıştır. Fakat büyük gü-nahlardan sakınıldığı takdirde affedilmiş olurlar. Bütün fi-illerde durum böyledir.

Herhangi bir fi'Iin haram olduğu belli iken, müçtehid ve-ya onu taklid edenin mazeretlerinden ötürü onu işlemeleri bizim o fi'li haram itikad etmemize engel olamaz.

b) Bir fiille ilgili hükmün açıklanması o fi'le terettüp de-cek cezayı engelleyici görülen şüphenin kalkmasına sebep-tir. Çünkü istenilen şey müctehidin inancından ötürü mey-dana gelen mazeretinin devam etmesi değil, aksine imkan-lar ölçüsünde mazeretinin ortadan kalkmasıdır. Eğer böyle olmasaydı, ilmi açıklamak vacip olmaz, insanları cehaletle-ri üzerine terketmek ve şüpheli meselelerin delillerini araş-tırmamak onları açıklamaktan daha hayırlı olurdu.

c) Bir fiile ilgili hüküm, tehdit ve cezanın açıklanması; o fi'li işlemekten çekinenlerin bu

durumlarını devam ettir-melerine sebep olur. Aksi halde o fiilleri işlemek yaygınla-şır.

d) Bir mazeretin, makbul mazeret sayılabilmesi için onu ortadan kaldırmada da kişinin aciz olması lazımdır. Yoksa hakkı bilme imkanına sahip olupta onu araştırmada kusur-lu davrananlar, mazeretli sayılmazlar.

e) insanlar içerisinde bazen Öyle kimseler vardır ki; haram olan bir fi 'li mubah kılacak ne bir içtihadda bulunmuş-lardır ne de taklitte. Böyle kimseler hakkında cezayı engel-leyici hiçbir özel durum olmadığı gibi ceza ve tehdit sebe-bi de mevcuttur. Bu gibi insanlar, tehdidin neticesine uğ-rayacaklardır. Ancak; tevbe, günahları silip süpüren hayır ve hasenet v.s. onlara cezanın ulaşmasına engel olabilir. Son-ra (anlatacağımız) karışıktır şu durumda. Bazen insan ken-di yaptığı içtihadının veya bir müçtehidi taklid etmenin, bir fi'li yapmayı mubah kıldığını zanneder. Bu konuda bazen doğruyu bulur, bazen de yanılır. Fakat

araştırdiği, heva ve hevesi onu Hakk'a uymaktan alıkoymadığı müddetçe affedilir. Çünkü; Allah insanları gücünün yet-mediği şeylerle mükellef kılmaz.

10- Tehdit İfade eden bu hadisleri gerektirdiği hükümler üzerine bıraktığımız takdirde de, çıkardığımız takdirde de (her iki halde) bazı müçtehidler tehdide dahil olmuş olurlar. Her iki durumda da vaziyet bu olunca, hadis zıt görüşten uzak, sağlıklı bir şekilde kalmış olur ve amel etmek gerekir.

Bunun izahı şudur: Müçtehidlerden birçoğu; üzerinde ih-tilaf edilen fiilleri işleyenleri lanetlemişlerdir. Bunlardan biri de Abdullah b. Ömer'dir (r.a.). O'na; kadın ve eşinin bilgisi olmadan, hülle yapmak maksadıyla kadınla nikahlanan kim-senin durumu sorulduğunda:

"Bu zinadır, nikah değildir, Allah hülle yapana ve kocası için hülle yaptırana lanet etsin"

buyurdu. Bu şekilde rivayet, başkalarından da bize gel-mektedir. Örneğin; Ahmed bin Hanbel, "Hülle yaptırmak is-teyen - yanı hülle niyetiyle nikahlanan - kimse hüllecidir ve lanetlenmiştir", buyurmuşlardır. İçki, faiz v.s. hakkında da birçok ihtilaflar olmakla beraber imamlardan pek çoğu bun-ları yapanları lanetlemişlerdir.

Eğer tehdit hadislerinde geçen şer'i lanet v.s. sadece ha-ram olduğu hususunda üzerinde ittifak edilen fiillere şamil olsaydı; o zaman (yukarıda isimleri geçen) bu zevat, lanet-lenmeleri caiz olmayan kişileri lanet etmiş olduklarından ötü-rü kendileri lanete ve tehdide layık olmuş olurlardı. Nitekim bu mevzuda bir hadis mevcuttur. Örneğin, "Müslümana lanet etmek, oıju öldürmek gibidir.[39]

İbn-i Mes'ud'dan (r.a.) rivayet edilen bir hadisi şerifte ise Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

---

[39] Buharı, Müslim

"Müslümana sövmek fısk (günah) onunla savaşnıaksa, küfürdür[40]

Ebud'derda (r.a.) Rasulullah'ın (s.a.v.) şöyle dediğini duyduğunu bildirmektedir:

"Ta'n edenler, kötüleyenler ve lanet edenler için kıyamet günü ne şefaatçılar ve ne de şahitler olacak-tır.[41]

Ebu Hüreyre'den (r.a.) Rasulullah'ın (s.a.v.) şöyle buyur-duğu rivayet edilmektedir:

"Sıddık doğru insanlara lanet etmek yakışmaz."

Abdullah b. Mes'ud (r.a.) Rasulullah (s.a.v.)şöyle buyur-du:

"Mümin kötüleyen lanet eden olamaz.[42]

Diğer bir hadis-i şerifte de şöyle denilmiştir:

---

[40] Buhari, Eyman: 7; Müslim, İman: 176.
[41] Müslim, Birr: 85; Ebu Davud, Edeb: 53.
[42] Tirmizi, Birr: 48.

"Bir kimseye layık olmadığı halde lanet edilirse o lanet sahibine lanet edene döner."

Lanet hususunda Rasulullah'tan (s.a.v.) gelen tehditler bunlardır. Hatta denilmiştir ki

"Layık olmayan kimseye lanet edenin kendisi lanet-lenmiş olur. Bu lanet onu fa sık yapar. Doğruluktan, şefaatten ve şehadetten çıkarır."

Bu tehdit layık ve müstehak olmayanlara, lanet eden kimseleri içine almaktadır. Ancak üzerinde ihtilaf edilen bir fı'li işlayan kimse, nass'ta geçen tehdide dahil olmadığı taktirde lanete de layık olmaz. O halde, böyle bir kimseye lanet eden kimsenin kendisi, bu tehdide maruz kalmış demektir. Bu durumda, üzerinde ihtilaf edilmiş fiillerinde tehdit hadisine dahil olduğu görüşünde olan müçtehitlerde bu tehdide layık olmuş olurlar.

İhtilaflı hükümleri hadisin şümulünden çıkardığımız zamanda da bıraktığımız zamanda da söz konusu mevzusabit ise böylece hadisle istidlal etmeye bir engel yok demektir. Ve mahzur ortadan kalkmıştır. Bunun izahı şudur: iki şey arasında lazım ve melzum (gerekli ve gerekli kılınan) münasebeti (yani) ihtilaf bulunduğu zaman müçtehidlerin tehdit hadisine dahil olmaları; ihtilaf bulunmadığı zaman-da da yine tehdit hadisine dahil olmalarını gerektiriyorsa bu durumda iki şeyden birisi mevcut demektir.

a) Melzum ve lazımın bulunması, bu bütün müçtehitlerin tehdidin altına girmesi demektir.

b) Lazım ve melzumun bulunmaması, yani tehdidin al-tına girmemeleri demektir.

Çünkü melzum bulunmadığı zaman lazım da bulunur. Lazım bulunmadığı zaman melzum da bulunmaz. Bu suali boşa çıkarma (iptal etme) hususunda bu kadarı kafidir. An-cak biz

inanıyoruz ki her iki takdirde de gerçek olan bir şey varsa o da müçtehidlerin tehdide girmemeleridir.

Çünkü tehdidin altına girmek için yaptığı işte mazeret-li olmamak şartı vardır. Şer'i yönden makbul bir mazereti olan kimse hiçbir durumda tehdidin şümulüne girmez. Müç-tehit mazurdur: Hatta içtihadından dolayı sevap işlemiştir. Tehdit hadisine girmeyi gerektiren şart onun hakkında yok-tur.

İster hadisi zahiri manasına göre alsın isterse onu ma-zeretli kılacak zıt bir görüşe sahip bulunsun tehdide dahil Bu kesin ve susturucu bir cevaptır. Bundan ayrılma yoktur. Ancak konunun bir tek yönü vardır. O da şudur: Suil diyebilir ki; ben ihtilaf konusu olan fiillerin tehdit ifade eden nas (kesin Jıükümlerjlerin şümulüne girdiklerine inanan ve bu inançlarına dayanarak, tehditte bulunanlar örneğin: Bu fiilleri işleyenleri lanetleyen müctehid alimlerin bulun-duğunu kabul ediyorum. Fakat,

bu müçtehidler inançların-da yanılmışlardır. Bu yanılmalarında mazeretlidirler ve sevapta alırlar. Bunlar haksız yere lane't edenler hakkında gelmiş bulunan tehdide dahil olmazlar. Çünkü bana göre la-net edenler, hakkında gelen tehdit hadisine, ittifakla lanetlemeleri haram olanlara lanet edenler girmektedir. Böyle it-tifakla lanetlenmesi yasaklanmış olan kimselere lanet eden-ler, hadisteki söz konusu tehdide uğrayacaklardır. Yapılması ihtilaflı olan laneti işleyen kimse, bu konuda varit olan teh-dit hadislerine dahil olmaz. Nitekim failinin lanetlenip lanetlenmeyeceği ihtilaflı olan, bir fiili işleyen kimse de teh-dide dahil olmaz.

Birinci tehditten ihtilaflı olan fiiller çıkarıldığı gibi, ikinci teh-ditten de yine ihtilaflı olanlar çıkarılır. Ben her iki tarafta da tehdit hadislerinin ihtilaflı konulara şumil olmadığına inanıy-orum. Yani bu hadislerin, yasakladığı fiilleri işlemenin is-ter caiz olduğuna isterse

caiz olmadığına ve yine failini de lanetlemenin caiz olmadığına inanıyorum...

Her iki durumda da ben ne fiilleri işleyenleri lanetlemeyi ve ne de bunları işleyenleri lanetleyenlerin kendilerinin lanetlenmeye layık olduklarını caiz görmüyorum. Ne bu fiil-lerin failleri, ne de bunları lanetleyenler haklarında gelmiş olan, tehdit hadislerine bunlar dahil olmazlar. Bu fiillerin faillerini lanetleyenlerin cezaya maruz kalacağı görüşünde olanlar, gibi ağır bir ithamda da bulunamam. Bana göre yapılması haram veya helal olduğu hususunda ihtilaf edilen bir fiilin failini lanetlemek içtihadi bir meseledir. Ben müctehidin bu hususta yanıldığına inanıyorum. Nitekim üzerinde tartışılmış bulunan bir fi'li helal görenler için de aynı inancı taşımaktayım.

Bu konuda üç görüş vardır.

a) Lanetin caiz olduğuna hükmetmek.

b) Haram olduğuna ve bunu yapanların cezaya uğ-rayacaklarına hükmetmek...

c) Haram olduğuna, ancak bunu yapanfn şiddetli bir cezaya uğramayacağına hükmetmek. Ben üçüncü görüşü

tercih ediyorum. Çünkü; hem fi'Ii hem de böyle bir fi'li iş-leyene lanet etmeyi yasaklayan delil mevcuttur. Bununla be-raber, gerek fail ve gerekse faile lanet eden haklarında ge-len tehdit hadislerinin bu iki zümreye şamil olmadığına inanıyorum.

Bu suale cevap olarak denilebilir ki:

a) Üzerinde tartışılan bir fiili işleyene lanet etmek, iç-tihadi meselelerden olduğu için caiz görülüyorsa o zaman nassın zahiriyle delil getirmek te caizdir. Bu takdirde teh-dit hadislerinden ihtilaflı hükümleri murat etmekten başka çare yoktur. Böyle bir şeyin murat olduğunu gerektiren se-bep mevcuttur

ve bununla amel etmek gerekir. Şayet söz konusu lanet etmenin içtihadi meselelerden olduğu kabul edil-miyorsa o zaman lanet etmek kesinlikle haramdır. Bu durum-da lanet etmek kesin haram olduğu halde müçtehide lanet eden kimse te'viline dayanarak bile olsa-te'viline daya-narak bazı selef-i salibine lanet edenler gibi- lanet edenler hakkında varit olan tehdit ve cezaya uğrayacaklardır. Bu durumda ihtilaf konusu olan fiilleri işleyenlere lanet etmek ister kesinlikle haram olsun, isterse caiz görülsün devir (kasır döngü) kaçınılmazdır. Her iki halde de senin izah ettiğin şekilde taşıdığın inanç, tehdit hadislerinin ifade et-tiği nass (kesin hükümleri) reddedemez. Bu açıktır.

b) Bizim konunun bu yönünü ele alışimizdaki mak-sadımız tehdit hadislerinin ihtilaflı hükümlere şamil ol-duğunu ispat etmek değildir. Bizim maksadımız, ihtilaflı hükümler hakkında tehdit hadisleriyle delil getirilebileceğini ispat etmektir. Söz konusu tehdit hadisleri iki hükmü ifade etmektedirler:

Fiili haram kılmayı ve cezayı gerektir-meyi. Burada maksut olan bu hadislerin o fiilleri haram kıldığına delalet ettiklerini açıklamaktan ibarettir. Şayet lanet edeni tehdit eden hadislerin lanetlenmeleri ihtilaflı olardan içine almadığı kabul edilirse, o zaman böyle bir laneti yasaklayan delil yok demektir. Halbuki bizim konumuz üzerinde ihtilaf edilen lanetle ilgilidir. Bu lanet haram olmaz-sa caiz olur.

c)Yahut denilebilir ki; bir fi'lin haram olduğuna delil yoksa onun haram olduğuna inanmak caiz değildir. Halbuki böyle bir inancın caiz olduğunu gerektiren delil vardır. O da bu fiilleri işleyenleri lanetleyen hadislerdir. Ancak ulema bu lanetin caiz olup olmadığında ihtilaf etmişledir. Bu durum-da lanetin yasaklanmış olduğuna delil yoktur. Şu halde lanetlemenin caiz olduğunu gerektiren ve muarızı bulun-mayan sağlıklı bir delille amel etmek gerekir. Bu cevap sorulan suali iptal etmiştir. Failin ifadeleri diğer bir yönden de devri gerekir. Bunun sebebi şudur: Lanet etmeyi

yasak-layan bütün nasslar tehdit ifade etmektedir. Bu nass'larla tar-tışma konusu olan fiillerin yasaklanmış olduğuna delil getir-mek caiz görülmüyorsa, yukarıda anlatıldığı gibi o zaman lanet edenler hakkındaki tehdit ifade eden hadislerle de delil getirmek caiz olmaz.

Birisi kalkıpta ben bu lanetin yasaklanmış olduğuna icma ile delil getiririm diye bir ifadede bulunursa, ona, muay-yen bir kişiye lanet etmenin yasaklanmış olduğu hususun-da üstün ve faziletli zatlar tarafından icma yapılmıştır der-iz. Bu sıfatlan taşıyanlar hakkındaki ayrı ayrı görüşlerin bulunduğu malumdur. Yukarıda izah edildiği gibi bu sıfat-ları taşıyanlar hakkındaki varit olan lanetin, fertlerden her birine tek tek dokunmasını gerektirmez. Ancak laneti gerek-tiren şartlar bulunur ve engellerde ortadan kalkarsa o müs-tesna. Burada ise iş böyle değildir.

Yine denilir ki, tehdit ifade eden hadisleri sadece üzerin-de ittifak edilmiş fiillere tatbik etmenin doğru olmadığını gösteren deliller, bu konuda da varittir. Bu cevap (yukarı-daki) sualin aslını iptal ettiği gibi, bu suali de iptal etmiştir. Bu ifade bir delili, bir başka delilin mukaddimesi yaparak onun konusuna sokmak değildir ki. Bir delili bu kadar uzatılmış olmakla, beraber izah edilen tek bir delilden ibarettir denilsin. Bundan maksadımız, her iki halde de gerekli sandıkları mahzurun olmadığını ve nass'lardan ih-tilaflı olan hükümlerin murad edildiğini, bir delille göster-miş olmayı beyan etmektir. Bir başka delilin neticesi içerisin-de, bir mukaddimenin neticesine delil getirmek, (lazım-melzum bile olsalar) garipsenecek bir şey değildir.

11-Ulema, bir fiili yasaklamayı gerekli kılan tehdit hadisleri ile amel etmenin gerekli olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Ancak haberi vahid ravisi tek olan ile sabit olan tehdit hadisleri ile amel edilip edilmeyeceği

hususun-da bazı alimler arasında görüş ayrılığı vardır. Bu hadisler-le bahis mevzuu edilen fiillerin yasaklanmış olduğunda bir ayrılık yoktur.

Sahabe, tabiin, fakihler ve bunları takip eden neslin alimleri (r.a.) hitabelerinde ve kitaplarında bu hadisleri kaynak ve delil göstermişlerdir. Hatta içinde tehdit bulunan bir kalp-lerde alışageldiği üzere hadisle fi'li yasaklama bakımın-dan daha tesirli olur. Yukarında bu hadislere, itikadi yönden inanıp ameli yönden tatbik edenlerin görüşlerinin daha kuv-vetli olduğunu izah ettik. Bu görüş cumhurun görüşüdür. Şu halde ulema topluluğunun üzerinde ittifak ettiği bir konu da muhalif sual soranların sualleri makbul değildir.

12- Kur'an ve hadiste tehdit ve ceza ifade eden nass'lar gerecekten çoktur. Bunların icabettirdikleriyle genel olarak, herhangi bir şahıs tayin etmeden hükmetmek gerekir.

Muay-yen bir şahıs;için (şu lanetlenmiştir) veya şu (gazaba uğ-ramıştır) yahut (ateşe müstehaktir) şeklinde hükümde bulun-mak caiz değildir. Özellikle o şahsın birtakım faziletleri ve sevapları varsa... Zira peygamberlerin dışında kalan her-kesten küçük ve büyük günahların sadır olması caizdir.,Bu insanlar sıddık, şehit veya salih te olabilirler. Yukarıda daifade edildiği gibi, tevbe, istiğfar, günahları silip süpüren iyi ameller, musibetler, şefaat veya Allah'ın (c.c.) dilemesi ve rahmeti bu günahların gerektirdiği cezayı kaldırabilir.

Örneğin: Allah-ü Teala şöyle buyurur:

"Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler karın-larına ancak ateş tıkamış olurlar. Zaten onlar çılgın aleve atılacaklardır." (Nisa: 4/14)

Yine bir ayette:

"Ey inananlar! Mallarınızı aranızda haksızlıkla değil, karşılıkla rıza ile yapılan ticaretle yiyin,

haram ile nef-sinizi mahvetmeyin. Allah şüphesiz ki size merhamet eder. Bunu kim aşırı giderek haksızlıkla yaparsa, onu ateşe sokacağız. Bu Allah'a kolaydır. (Nisa: 4/29-30)

Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurur:

"İçki içenlere, annesine ve babasına asi olanlara, yerin sınırını değiştirenlere Allah lanet etsin.[43]

Diğer hadislerde:

"Hırsıza Allah lanet etsin"

"Allah faiz yiyene, vekil olana, şahitlerine ve katibine lanet etsin[44]
"Allah sadakada eğrilik yapanlara ve aşırı gidenlere lanet etsin"[45]

"Her kim Medine'de yeni bir şey bid'at icad ederse, veya böyle bir kimseyi barındırırsa,

---

[43] Müslim, Edahi: 43; Nesai, Dahaya: 34. (44)Nesai, Zineî:25.
[44] Buharı, Hudud: 13; Müslim, Hudud: 7; Nesai, Sarık-. 1.
[45] Nesai, Zinet: 25.

Allah'ın, melek-lerin ve bütün insanların laneti onun üzerine olsun."

"Her kim böbürlenerek yürürken elbisesini yukarı doğru çekerse Allah kıyamet günü ona bakmayacak-tır.[46]

"Kalbinde zerre kadar kibir olan cennete giremeyecektir.[47]

"Aldatan bizden değildir.[48]

"Her kim babasının dışında başka bir babanın soyun-dan geldiğini iddia ederse veya köle efendisinden baş-kasına kendisini nesbet ederse cennet ona haramdır.[49]

"Her kim haksız yere bir Müslümanm malını elinden almak için yalan yere yemin ederse, Allah ona gazaplanmış olduğu halde huzuruna çıkacaktır.[50]

---

[46] Buhari, Libas: 1-2-5; Fedail: 5; Edeb: 55; Müslim, Libas: 42; Muvatta, Libas: 11; Tirmİzi, Libas: 8; Nesai, Zinet: 102.
[47] Müslim, İman: 147; Ebu Davud, Edeb: 29; Tirmizi, Birr: 61.
[48] Müslim, îman: 164; Tirmizi, Büyü: 74; Ebu Davud, Büyü: 52; İbn Mace, Ticaret: 36.
[49] Buharİ, Fdiraiz: 29; Meğazi: 56; Müslim, İman: 114; Ebu Davud, Edeb: 119.

"Yalan yere yemin ederek Müslümanın malını ken-dine helal etmek isteyen kimseyi Allah eteşe müstehak kılar ve cenneti ona haram eder[51]

"Akrabalarıyla ilişkisini kesen cennete giremez[52]

Bu ayet ve hadislerde geçen fiilleri yapan bir kimse İçin, bu şahıs bu fiilleri işlediğinden ötürü cezaya uğrayacaktır de-mek ve lanet etmek caiz değildir. Çünkü tevbe v.s...bu cezalan düşürmüş olabilir. Yine bu filleri işlemek Müs-lümanlara, ümmet-i Muhammed'e, sıddiklara ve salih kişilere lanet etmeyi gerektirmez. Zira bu çirkin fiillerin bir kısmı siddık ve salih bir kişiden de sadır olabilir. Ancak, ceza ve tehdidin onlara ulaşmasına engel bir sebep bulunduğu için onlar bu tehdide maruz kalmazlar.

---

[50] Buhari, Eyman: 17; Müslim, İman; 234; Ebu Davud, Eyman: 2; Tirmizi Tefsir Al-i İmran.
[51] Müslim, İman: 218; Muvatta, Akdiye: 11; Nesai, Kada: 29.
[52] Buharı, Edeb: 13.

İçtihadına dayanarak veya bir müçtehidi taldid ederek, bu fiilleri mubah sayanlara da içtihad ve taklid gibi bir engel bulunduğundan sıddıklar gibi tehdit onlara ulaşmayacaktır.

Nitekim tevbe ve iyi işlerin tehdit ve cezaya uğramaya en-gel olduğu ifade edilir.

BİL Kİ: Uyulması gereken yol budur. Bunun dışında iki kötü yol vardır:

1-Tehdidin muayyen her bir ferde ulaşacağına hükmet-mek ve böyle bir hükmün nass'larının gereğiyle amel ol-duğunu iddia etmek. Böyle bir iddia, günah işleyenlerin kafir olduklarını söyleyen haricilerden, mutezilerden v.s.'den daha kötüdür. İslam dininde zaruri olarak bunun yeri yok-tur.

2-Bu hadislerin gerektirdikleriyle hükmetmenin bunlara muhalefet edenleri yermeyi gerektirdiğini sanarak, hadisler-le hüküm ve amel etmeyi terketmek. Bu terk,

kişiyi de-lalete götürür ve Allah'ı bırakıp papazların, ruhbanların ve Meryem oğlu İsa'yı ilah edinen kitap ehlinin durumuna sokar. Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Onlar, bunlara- ruhbanlara- tapmadılar, ancak on-lar,- ruhbanlar- haramı helal kıldılar. Onlar da buna uy-dular."

Yine bu terk, Allah'a isyan edip kula itaat etmeye ve ki-şiyi fena bir akıbete götürür. Allah (c.c.) şöyle buyuruyor:

"Allah'a ve Rasulune ve sizden olan emir sahiplerine -idarecilere- itaat ediniz. Eğer birşey hakkında ayrılığa düşerseniz; Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız, onu Allah ve Rasulune havale ediniz. Bu sizin için hayırlıdır ve sonucugüzeldir." (Nisa: 4/59)

Sonra alimler çok farklı görüşler ortaya koymuşlardır: İçinde tehdit bulunan haberlere birisi muhalif bulundu diye, o haberdeki

tehditle hükmetmemek veya hiç amel etmemek küfür ve dinden çıkmakla vasıflandırılacak büyük sakıncalar doğurur. Bu sakmcalar biraz önce anlattıklarımızdan daha büyük değilse de onun altında da değildir.

Kitabın hepsine inanmamız ve Rabb'imizin bize indirdiklerinin hepsine uymamız gerekir. Kitabın bir kısmına inanıp bir kısmını inkar etmeyelim. Kalplerimiz sünnetin bir kıs-mına yanaşıp adet ve hevaya uyarak bir kısmından uzaklaş-masın. Bu doğru yoldan çıkıp gazaba uğramış ve delalete git-miş olanların yollarına girmek olur.

Allah bizi ve bütün Müslümanları hayır ve afiyet içeri-sinde sevdiği ve razı olduğu sözlere ve amele muvaffak kılsın Hamd alemlerin Rabb'i olan Allah'a mahsustur. (Amin)